

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Ստեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

**This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) license.**

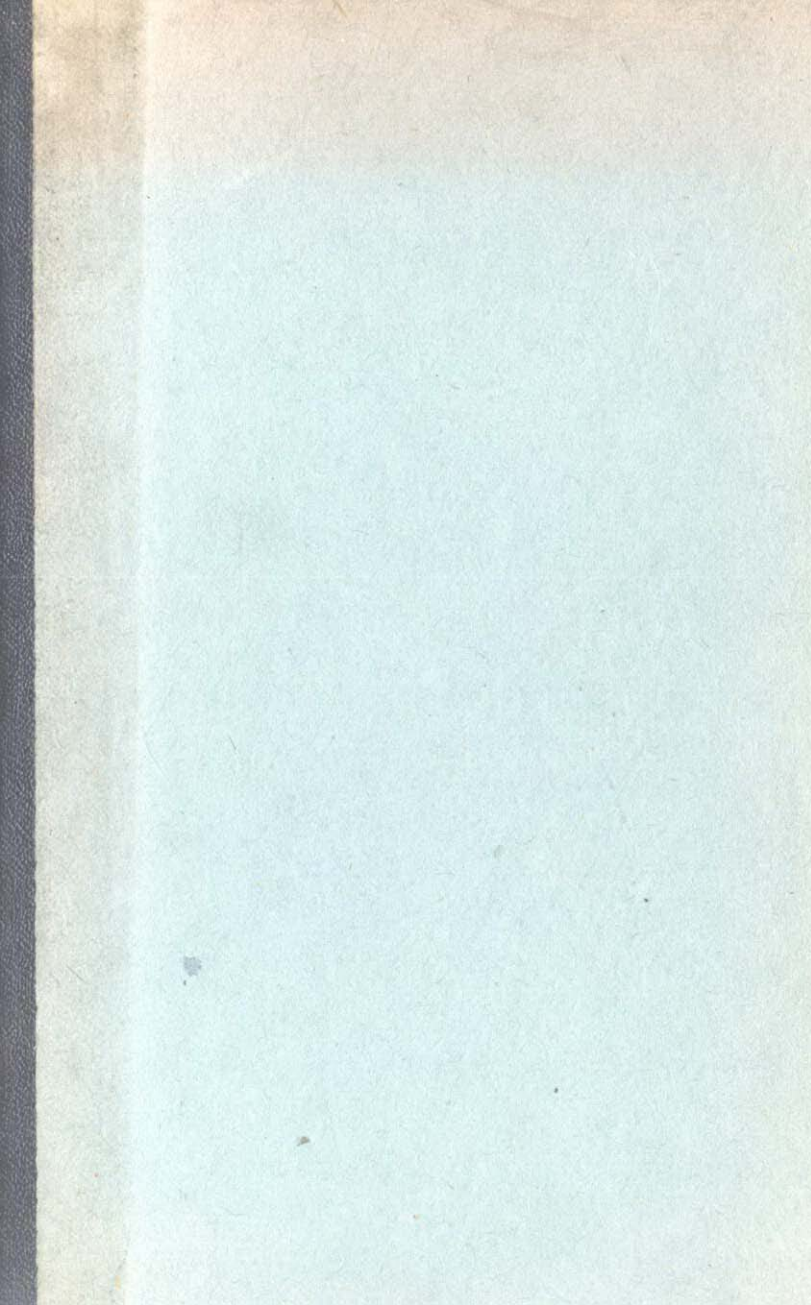
Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

ՇՆՈՐՀԱԿԱԼՈՒԹԵԱՆ

Ք Ա Ր Ո Ձ Մ Ը

Գրեց

ՐՈՊԸՐԹ Ճ. ԻՆԿԸՐՍՕՒ

Թարգմանեց

ԵՐՈՒԱՆԴ Ա. ԻԳՆԱՏԻՈՍԵԱՆ

Շնորհակալ եմ հերոսներուն՝
պատճառի առաքելներուն,
ճշմարտութեան աշակերտնե-
րուն: ազատութեան զվն-
ուորներուն — հերոսներուն—
որոնք բարձրացուցին սուրբ
ջահը և զաշխարհս լուսաւո-
րեցին:

1900

3584 24.5

95584

Հ Ե Ղ Ի Ն Ա Կ Ի Ն Ն Ա Մ Ա Կ Ը

NEW YORK, NOV . 29 1898

MR. EDWARD IKNADIOSSIAN,

Dear Sir,

Of course, I gladly give my consent You are at liberty to translats any of my lectures into the armeuian.

Thanking you

I remain

Yours always

R. G. INGERSOL

Նոր Եօրք քաղաք, Նոյ. 29, 1898

Պրն. Երուանգ Իգնատիոսեան,

Սիրելի Տէր,

Անշուշտ ուրախութեամբ հաւանութիւնս կուտամ. դուք ազատ էք թարգմանելու հայերենի, իմ քարոզներէս ո՛ր և է յին:

Շնորհակալութեամբ

Մնամ Ձերդ Միշտ

Բ. Ճ. ԻՆԿԸՐՍՕԼ

Արուեստ , ուսում շքեղարուեստ ,
Տարածէ Հայ ազգի մէջ ,
Բայց բռնութեամբ միշտ հեռացուր
Նորա մէջէն կրօնի վէճ .
Քեզ ի՞նչ շահ է թէ դու կասես
Հոգին բղխել է Հօրից ,
Կամ թէ Որդին Հոգւով Սրբով
Անսերմ ծնունդ է Մօրից :

Թո՛ղ սիրելի , այդ խնդիրքը ,
Աչքդ դարձո՛ւր դէպ Հարաւ
Բիւր բիւր հոգիք դու կը տեսնես
Կորած դորա պատճառաւ ,
Բայց մինչ այսօր այդ խնդիրքը
Մնացել է անվճիռ ,
Թո՛յլ խելքո՞վդ աշխատում ես
Քակել անբակ այդ կնճիռ :

ԴԱՄԱՌ ԳԱԹԻՊԱ

ՅԱՌԱԶԱԲԱՆ

Ներկայ թարգմանութիւնս հրատարակելով նը-
պատակ չ'ունիմ մեր ազգայինները հրաւիրել դէպի
անհաւատութիւն, այլ կրօնամուտութեան, նախապա-
շարմունքներու քայքայիչ ու վնասակար ազդեցու-
թեան տակ ստրկացող, մարդկային վայելչութիւն-
ներէ և քաղաքական իրաւունքներէ զրկուող և
այժմ իւր գոյութիւնը կորսնցնելու վտանգին մէջ
դանուող հայ հասարակութեան ծառայութիւն մը
մատուցանելու բաղձանօք պատշաճ համարեցի գա-
նադար մը տալ Ամերիկացի նշանաւոր անհաւատին՝
Պ. Բ. Ճ. Ինկլըրսօլի, փիլիսոփայական հանճար
գրուածներուն վրայ:

Արժանայիշատակ Պ. Ինկլըրսօլ՝ 19րդ դարու
վոլթեաք, այս քարոզը խօսած է Վենորհակալու-
թեան օրոնայ առթիւ, Շիքակօ քաղաքի մեծ
ժողովասրահի մը մէջ և այնպէս հիմնական փաս-
տեր առաջ բերած է կրօնամուտութեան վնասները
պացուցանող որ իր պօքականտի ազդեցիկ ձայնը
արձագանգ դրած է Ամերիկայի լուսամիտ ժողովրդի
ամեն խաւերու մէջ և անոնց համակրութիւնը
արժանապէս վայելած է:

Պ. Ինկլըրսօլ թէ և չ'էր բացականչէր թէ
Աստուած բնաւ գոյութիւն չ'ունի, բայց սոսկալի
թշնամին էր հին և նոր կտակարաններու մէջ
ներկայացուած Աստուծոյն, որը կը նկատէր ան-
գութ, տգէտ ու վայրենի. իր այս համոզումնե-
րու մէջ հաւատարիմ մնացած է մինչև մահուան
դուռը: Ընդհանրապէս սխալ է այն կարծիքը, զոր
չատեր ունեցած են, իբր թէ անհաւատները՝ աչ-

« րհիս ամենալատ ու ստորին արարածներն են. ընդհակառակը խիզճ, մարդասիրութիւն, արդարութիւն և բարոյականութիւն ուղղակի այդ սրտերուն մէջ փնտռել կարելի է: Իրաւ է թէ այդ սրտերը երբէք չ'են զգածուեր Գողգոթա բարձրացած արիւնոտ խաչին վրայ. բայց սակայն խորապէս կը զգածուին մարդկային տառապանքներու և հեծկըլտանքներու վիշտերէն, և անոնց ցաւերուն ըսպեղանի ըլլալ կը նկրտին միշտ:

Յարգելի ընթերցողին սոյն գրքոյկը ծայրէ ի ծայր թղթատելը բաւական պիտի ըլլայ համոզուելու համար թէ՛ հին դարերէն սկսեալ մինչև մեր օրերը, կրօնքը՝ որքան ջախջախիչ հարուածներ տուած է մեր ազատութեան սուրբ գործին և որքան սուղի նստած է մեզ կրօնքը. մէկ կողմէն մէր արտաքին թշնամոյ ատելութիւնը և միւս կողմէ մեր կեղեքիչ կղերներու ստրկական ճռուամբանութիւնները թէ՛ քեզ ապտակ մը զարնողին միւս երեսդ ալ դարձուր որ երկրորդ մ'ալ իջեցնէ, որպէսզի դրախտը՝ երթաս: Ահա՛ այս կոյր հետևողութեամբ է որ զլիաւոր պատճառը դարձած է մեր այսօրուայ նիւթական, բարոյական ու մտաւորական չքաւորութեան:

Պ. Ինկըրսօլի եզական յատկութիւններու և անոր շարք մը գրուածքներու վրայ կատարեալ համոզում գոյացնելու համար անհրաժեշտ է կարգաւ անոր մի քանի հրապարակախօսութիւններն ալ, զորս կը խօստովանիմ շուտով թարգմանել, եթէ սոյն առաջին գործոյս մէջ քաջալերուիմ:

ԵՐՈՒԱՆԴ ԻԳՆԱՏԻՈՍԵԱՆ

ՇՆՈՐՀԱԿԱԼՈՒԹԵԱՆ ՔԱՐՈՉ ՄԸ

Շատ տարիներ առաջ մեր հայրերը կը բռնակէին խուղերու և խրճիթներու մէջ, իրենց մարմինները, իրենց ցած ճակատները ծածկուած էին մազերով : Անոնք կուտէին հատապըտուղներ, արմատներ, կեղևներ և վնաստկար կենդանիներ : Մոլի էին օձերու և հում ձուկերու : Անոնք գրտան կրակ և՛ հաւանականաբար դիպուածով, սովորեցան զայն արտադրել շփմամբ. անոնք դտան զիրենք տաքցնելու կերպը, կուռելու սառին և հողմին դէմ. անոնք ձեակերպեցին լախտեր և կոպիտ զէնքեր քարերէն՝ որոնցմով սպաննեցին մեծագոյն անասուններ և երբեմն երբեմն զիրար : Կամաց կամաց, վշտալի, գրեթէ անդգալապէս յառաջացան, սողացին ու սկրթեցան, ճգնեցին և դողողեցան զէպի լոյս. աշխարհը անծանօթ էր անոնց. ամեն կողմ էր գաղանիքը, չարը, վնասակարը. անտառները լեցուած էին հրէչներով և մթութիւնը խճողուած էր հոգիներով, դեերով և գիւային աստուածներով :

Այս խեղճ թշուառականները գերի էին երկիւղի. խաղալիք երազների :

Երբեմն մին մի բիչ վեր բարձրացաւ իւր ընկերներէն—գործածեց իւր խելքը—այն պատճառով որ ունեցած է լաւագոյն կերպ մը,—ժողովուրդը սպաննեց զայն և յետոյ յարգանօք ծնրադրեց իր գերեզմանին :

Նորէն ուրիշ խորհող մը տուաւ իր խորհուրդը—ըսպաննուած էր— ուրիշ չիրիմ մը սրբացաւ, ուրիշ

3584 և. 7

քայլ մը առնուեցաւ դէպ յառաջ : Եւ այսպէս տգիտութեան և խժոժութեան, խորհուրի և եղեռնի, սպաննութեան և պաշտամունքի, հերոսութեան, նեղութեան, անձնուրացութեան, անհամար տարիներու մէջէն ցեղը հասած է այն բարձրութեան ուր մենք ենք ներկայիս :

Դէպի ետ ակնարկելով երկար և զարտուղի ճանապարհներուն վրայ որոնք կը տարածուին անցեալի բարբարոսութեան և այսօրուայ քաղաքակրթութեան մէջտեղ, խորհելով դարերուն, որք ալիքներու պէս գլորեցան այս երկու հեռաւոր եզերքներուն մէջ, կրնանք գաղտփար մը կազմել մեր հայրերու կրածներուն, անոնց ըրած սխալներուն : Գաղտփար մը՝ իրենց տգիտութեան և թանձրամտութեան, և գաղտփար մը իրենց զգամանց, բարութեանց, հերոսութեանց :

Երկար ճանապարհ մ'է վայրենիէն դէպի զիտնականը - խիւղէ մը դէպի պալատ մը տերւենքէ դէպի զգեստները, պլպլացող մոմէ մը դէպի բոլորակ լոյսը : քարէ մուրճէ մը դէպի արգի ջաղացքը : Երկար հեռաւորութիւն մը՝ փողէն դէպի ջութակ ու նուագախումբը, կոճղէ մը դէպի շոգենաւ մը, մանգաղէ մը դէպի բազող մեքենայ մը, ցորեն ծեծելու թակէ մը դէպի ցորեն կամնող մեքենայ մը, ծուռ գաւազանէ մը դէպի արօրը մանուշակ անիւէ մը դէպի ջարհակ մը, ձեռագործ ոստայնանկէ մը դէպի ճաքարտ՝ ճաքարտ մը որ կը հիւռէ գեղեցիկ ձևեր և զարմանալի ծաղիկներ, Արաքնէի (*) երազներէն բոլորովին դուրս, մեհենականներէ՝ անասուններու մորթերու կամ կաւէ աղ-

իւսներու վրայ, դէպի տպարան, դէպի գրադարան: Երկար հեռաւորութիւն մը՝ հետիոտն լրաբերէ մը դէպի ելեքտրական կայծը, քարէ դանակներէ և գործիններէ դէպի պողպատեայն: Երկար հեռաւորութիւն մը՝ աւազէն դէպի հեռադիտակներ, տրձականքէն դէպի ձայնագիր՝ ձայնադիրը որ կը թաւէ ատամնաձևուած գծերու մէջ և կը կետադրէ կենդանի խօսքերու ձայնը և յետոյ կը կենդանացնէ մեռեալին ձայներն սւ խօսքերն ճշգուծեամբ Երկար ճանապարհ մը՝ թմբուկէն դէտի հեռախօսը՝ հեռախօսը որ կը փոխադրէ լուրերը սւ ատենախօսութիւններն այնքան արագ որքան խորհուրդը, և կը ձգէ բառերը կատարեալ հանուած ըստակի պէս ունկնդրաց ականջին մէջ: Երկար ճանապարհ մը՝ ինկած ծառէ մը դէպի առկափ կամուրջը, անասուններու չորցած ջիղերէն դէպի պողպատեայ պարաններ, թիէ մը դէպի մղիչը, պարստաթիէ մը դէպի հրացանը, բաբանէն դէպի թնդանօթը. Երկար հեռաւորութիւն մը վրէժխընդրութենէ դէպի օրէնք, լախտէն դէպի օրէնսդրական մարմին, գերութենէն դէպի ազատութիւն, երևոյթէն դէպի իրողութիւն, երկիւղէն դէպի պատճառ:

Այլ սակայն հեռաւորութիւնը ճամբորդուած է մարդկային ցեղով անհամար արդելքներ խաբանուած են, անթիւ թշնամիներ յաղթուած են, հազարաւոր յաղթանակներ առնուած են իրաւունքի համար և միլիոններ ապրած, աշխատած և մեռած են իրենց ընկերների համար:

Մեր վայելած օրհնութեանց՝ մեր ունեցած եր-

Չանկութեանց համար պարտինք ըլլալ երախտագէտ,
մեր սրտերը պէտքէ պճնին շնորհակալութեամբ:

Որո՞ւ, ի՞նչ պարտինք շնորհակալ ըլլալ:

Ըլլանք ճշմարիտ՝ ազնուամիտ:

Պարտինք եկեղեցւոյն շնորհակալ ըլլալ.

Քրիստոնէութիւնը սանձահարած է Քրիստոնեայ
աշխարհն առնուաղն հազար հինգ հարիւր տարի:
Այս դարերու ժամանակամիջոցին ի՞նչ կատարած
են ուղղափառ եկեղեցիները՝ մարդուն բարեւաւու-
թեան համար:

Այո կենաց մէջ մարդ ի՞նչ կարօտի հազուստի և
յարկի, կերակուրի և վառելանիւթի. նա պէտք է-
պաշտպանուի տաքէն ու ցուրտէն, ձիւնէն ու հող
մէն. նա պէտք է խորհի վազուան վրայ, պատա-
նեկութեան ամառին մէջ պէտք է պատրասուի տարինե-
րու ձմեռին համար. պէտքէ բան մը գիտնայ ախ-
տերու պատճառներէն, առողջութեան պայմաննե-
րէն. եթէ կարելի է՝ պէտք է յաղթէ վշտաց, ա-
ճեցնէ երջանկութիւն, երկարէ կեանք. նա աէտք
է հոգայ մարմնոյն կարօտութիւնները և կերակրէ
մտքին նօթութիւնը:

Ի՞նչ բարիք ըրած է եկեղեցին:

Նա սորվեցուց մարդուն երկիրն մշակել, տու-
նե՞ր շինել, հազս՞ւտ հիւսել, բժշկել կամ արգի-
լել ա՞խտ, նա՞ւեր շինել, ծովային ճամբորդութիւն-
նե՞ր ընել, յաղթել վիշտե՞րի, երկարել կեա՞նք:

Քրիստոս կամ իրեն տաքեալները աւելցուցի՞ն
գիտութեանց գումարը. բառ մը արտասանեցի՞ն ի
շնորհս ո՞ր և է գիտութեանց, որ և է տրհեոտի:

Սովրեցուցի՞ն իրենց ընկերներուն ի՞նչպէս ապ-

քուստ հայթայթել, ի՞նչպէս բնութեան արգելքնե-
րուն յաղթել, ի՞նչպէս արգիլել հիւանդութիւն,
ի՞նչպէս պաշտպանել անձերնին վիշտէն, սովէն,
թշուառութենէն և հնոտիքէն:

Անոնք բացատրեցին բնութեան ո՛ր և է երևոյթ-
ներէն մին, ո՛ր և է իրողութիւն, որ կազդէ մար-
դուն կեանքին:

Ըսի՞ն որ և է բան ի մասին հետազօտութեան,
ուսումնասիրութեան, խորհուրդի:

Ուսուցի՞ն աւետարանն անձնավստահութեան,
աշխատանաց, արդար-ջանից: Կրնա՞յ երկրագործ
մք, մեքենագէտ մը կամ գիւեհական մը գտնել
որ և է իրողութիւն մը նոր կտակարանին մէջ:
Կա՞յ Սուրբ Գրքին մէջ որ և է բան մը որ կըր-
նայ օգնել երկրաբանի, աստղաբաշխի, կենսաբա-
նի բժիշկի, որևէ կարևոր իրաց գործարանատէրի:
Ի՞նչ ըրած է եկեղեցին:

Սկիզբէն ի վեր սովրեցուց ունայնութիւնը՝
անարժանաւորութիւնը բոլոր աշխտհային իրաց .
նա ուսոյց հարստութեան չարութիւնը և աղքա-
տութեան երանութիւնը. ուսոյց թէ՛ տյս աշխար-
հիս ղբազումը մահուան պատրաստուիլ էր. պըն-
դեց թէ մասնաւոր հաւատք պէտք էր փրկութիւն
ապահովուելու համար, և ամեն անոնք որք հա-
ւատքէն հեռացան կամ ամենափոքր կասկածներ
յարուցին՝ յաւիտենականապէս պիտի տանջուին .
Ըստ եկեղեցւոյն մարդոց բնական փափաքները,
փառասիրութիւններ, կիրքերը չար և եղծանուած էին:

Սիրել Աստուած, գործածել անցնուրացութիւն,
յաղթել իզձ նախատել հարստութիւն, ատել

յաջողութիւն,—լքանել կին և զաւակունք, ապրի արմատներով և հատապտուղներով, կրկնել աղօթքներ, հագնիլ հնոտիք, ապրիլ աղտերու մէջ, արմատախիլ ընել սրտի սէրը. ասոնք ամենաբարձրը և ամենակատարեալ առաքինութիւններն էին դարերով, և ամեն անոնք որ կատարեցին զանոնք՝ էին սուրբեր: Սուրբերը շօգնեցին իրենց ընկերակիցներուն, այլ ընկերակիցները օգնեցին իրենց: Անոնք ուրիշներու համար չ'գործեցին. անոնք էին մուրացիկներ, հացկատակներ, փրասակար կենդանիներ, խելագարներ: Անոնք հետեւեցան Քրիստոսի հրահանգներուն, հոգ չ'ըրին վաղուայ համար. խորեցին իրենց անդամները, վերաւորեցին իրենց մարմինները, կաշկանդեցին իրենց մտքերը՝ ուրիշ աշխարհի մէջ, երջանկութիւն վայելելու սիրուն համար: Կենաց ճանապարհորդութեան ժամանակամիջոցին իրենց աչքերը յառեցին գերեզմանին վրայ. ճամբու մտէն ծաղիկներ չ'ժողուեցին, քալեցին ճամբու փոշիին մէջէն, խուսափեցին կանանչ դաշտերը իրենց հեծութիւնն էր իրենց փափաքած բոլոր երաժշտութիւնը: Առուակներու կարկաշումը, թռչնոց երգը, մանուկներու խնգումը ոչինչ էին իրենց: —Հաճոյքը մեղաց զաւակն էր և երջանիկը սըրտի փոփոխութեան կը կարօտէր:

Անոնք անմեղ էին և թշուառ, բայց ունէին հաւատք, աստուածապաշտ էին և տնոգայ, բայց կը կալային գէպի յերկինք:

Ի՞նչ ըրած է եկեղեցին:

Սպառնացած է հպարտութիւն և շռայլութիւն:

—բայօր իրերը որք կը պաշտեն և կը հարստացը-
նեն կեանք, զգացմանց բոլոր հաճոյքները, սիրոյ
յափշտակութիւնները, վառարանի երջանկութիւնը,
գրկախառնութիւնը և համբոյրը կնօջ և զաւա-
կաց. եւ եկեղեցին զայս ըրած է որովհետեւ այս
կեանքը փորձառութեան ժամանակամիջոց մը նը-
կատած է,—ժամանակ մը պատրաստուելու. ըլ-
լալ հոգեւոր, յալթիւ բնականը, պնդել սէրը ան-
տեսանելիին վրայ. ըլլալ անզգայ, նուաճել մար-
մինը սառեցնել արիւնը, ծալել երեւկայութեան
թևերը, մեռած ըլլալ աշխարհին, որպէս զի երբ
աստուծոյ առջև երևնաս ճիշտ հակառակը ըլլաս
իւր ստեղծածին:

Ի՞նչ ըրած է եկեղեցին:

Նա կեղծեց Աստուծոյն յայտ նութիւն ունենալ,
նա գիտցաւ յաւիտենական ուրախութեան և մահուան
ճամբան, նա քարոզեց փրկութիւն՝ հաւատքով,
և յայտարարեց թէ, միայն ուղղափառ հաւատա-
ցողները կրնան հրեշտակներ ըլլալ և բոլոր կաս-
կածողները պիտի կորսուին: Նա գիտցաւ զայս
և այսպէս գիտնալովը եղաւ թշնամին վիճաբանու-
թեան, հետազօտութեան, խորհուրդի: Ինչ՞ու հե-
տազօտել, ինչ՞ու վիճաբանիլ, ինչ՞ու խորհիլ երբ
գիտես: Նա ջանաց գերիացնել աշխարհը. կոչեց
զօրութեան մերկացուց թուրը, վառեց խուրճը,
գարբնեց շղթան, շինեց բանտը, կառոյց կախա-
ղանը, հնարեց և գործածեց չարչարանաց գոր-
ծիքները, խաբանեց, կաղացուց ու կրճատեց:
Նա բանտարկեց և չարչարեց, կուրացուց և այ-
րեց, կախեց և խաչահանեց, և ամբողջովին ո-

չընչացուց միլիոնաւոր մարդիք: Նա դպաւ մարմնոյն իւրաքանչիւր երակներուն. յառաջ բերաւ ամեն զգալի վիշտեր, ամեն անտանելի տառապանք: Եւ այս բոյորը ըրաւ պաշտպանելու այն, որ կը կոչուի «ճմարտութիւն»⁶⁶). ջնջելու հերետիկոսութիւն և կասկած որով կարելի լինէր փրկելու ոմանց հոգիները: Կարեւոր էր անոր արգվել մտքի յառաջադիմութիւնը, ձերբակալել բարդաւաճումը, և այս ընելու համար եկեղեցին գործածեց իւր բոլոր ուժը: Եթէ մարդիք արտօնուէին խորհելու և արտայայտելու իրենց խորհուրդները, պիտի լեցնէին իրենց և ուրիշներու միտքերը կասկածներով, եթէ թոյլատրուէին խորհիլ, պիտի հետազօտէին և յայնժամ հաւանականաբար պիտի հակասէին հաւատքին, վիճէին քահանաների խօսքերն և գագուէին եկեղեցին: Քահանաները ազազակեցին ժողովուրդին. «մեզ կը մնայ խօսիլ, ձեզ կը մնայ լռել. մեր պարտականութիւնն է քարոզել, ձերը՝ հաւատալ»:

Ի՞նչ ըրած է եկեղեցին:

Հազարաւոր ժողովներ տեղի ունեցած է հազարաւոր անգամներ կղերականը հանդիպած է վիճարանութեանց և կռուի, երբ պապը և գլխաւորները, եպիսկոպոսները և քահանաները բացատրած կամ աւելցուցած են իրենց հաւատքը, և ուրացած են ուրիշներու իրաւունքը: Ի՞նչ կարեւոր ճմարտութիւն յառաջ բերին, ի՞նչ իրողութիւն գտան. աւելցուցին գիտութեանց գումարը: Կընդունին թէ տնոնք աչքէ անցուցին հրէական գիրքերն և վերցուցին այն՝ որ Եհովան գրած էր:

Գտա՞ն դեղային առաքինութիւնը որ կը բընակի խոտի կամ ծաղկի մէջ:

Գիտե՞մ որ անոնք որոշեցին թէ, Սուրբ Հոգին ստեղծուած չ'էր, ոչ տլ ծնած այլ յառաջ եկած էր ինքնին:

Ուսուցի՞ն մեզ, մետաղներու գաղտնիքը, հնացի բացերուն մէջ ոսկին զտերու կերպը:

Անոնք բարձրաձայն աղաղակեցին՝ «մեծ է Աստուածպաշտութեան գաղտնիքը:

Յցուցի՞ն մեզ թէ՛ ինչպէս կրնանք բարւօքել մեր վիճակը այս աշխարհի մէջ:

Անոնք մեզ տեղեկացուցին թէ՛ Քրիստոս ունի երկու բընութիւն և երկու կամք:

Տուի՞ն մեզ գէթ ակնարկ մը ո՛ր և է կարևոր բանի:

Անոնք մեզ տուին նախասահմանութիւ, նախածութիւն և ազատ կամք՝ դժողք երթալու չափ:

Գտա՞ն կամ ցոյց տուի՞ն մեզ թէ՛ ինչպէ՛ս պէտք է արտադրել ո՛ր և է բան կերակուրի համար, —յագեցնելու մարդոց նօթութիւնը:

Փոխան ասոնց գտան թէ՛ գիւղացի աղջիկ մը որ բնակեցաւ Պաղեստինի մէջ, Աստուծոյ մայրն էր. զայս հաստատեցին գրքով մը և որպէս զի գիւրքը ապացոյց ընեն, անուանեցին «նեբշնչուած»:

Ըսի՞ն մեզ ո՛ր և է բան քիմիագիտութեան մասին թէ՛ ինչպէս պէտք է բաղադրել և բաժնել նիւթերը, ինչպէս պէտք է արտաբսել վնասակարը և յառաջ բերել օգտակարը:

Մեզի ըսին թէ՛ հացը մասնաւոր շարժումնե-

րով և աղօթքներ մրմնջելով կրնայ փոխուիլ Աստուծոյ մարմնոյն, և թէ նոյն կերպով գինին կրնայ փոխուլ արեան. և այսու ամենայնիւ իրողութիւնն է թէ՛ Աստուած արիւն կամ մարմին երբէք ունեցած չ'է այլ միշտ եղած է հոգի մը առանց մարմնի մասի կամ կրքի:

Ի՞նչ ըրած է եկեղեցին:

Նա տուաւ մեզի աշխարհի պատմութիւնն՝ աստղերու և սկզբնաւորութիւնն բոլոր իրաց. սովընցուց Մովսէսին երկրաբանութիւնը, Յեսուին և Եղիաին աստղաբաշխութիւնը. սովընցուց մարդուն անկուծը և քաւութիւնը, հաստատեց թէ գիւղացի հրէայ մը Աստուած էր. կանգնեցուց դժողբի, քաւարանի և դրախտի գոյութիւնը: Նա կեղծեց Աստուծմէ յայտնութիւն ունենալ. —Սուրբ-Գիրքը, որուն մէջ կրնար դտնուիլ ամէն գիտութիւն, ամեն ինչ որ կը կարօտին մարդիք կենաց ճանապարհորդութեան մէջ. ներշնչուած գիրքէն դուրս ոչինչ որ և է արժէք ունէր, բացի աւանդութիւններէն և աղօթքներէն: Այն գիրքերը՝ որոնք կը հակասէին Աւետարանին՝ վնասակար էին, անոնք որ կը համաձայնէին՝ անօգուտ էին. ոչ ինչ կարեոր էր, բացի դաւանութիւն, դիւրահաւանութիւն, հաւատք: Եկեղեցին ըսաւ. թողէ՛ք իմաստասիրութիւնը, համբեցէ՛ք, ձեր համրիչները, հարցումներ մի՛ ընէ՛ք, ծնրադրեցէ՛ք, փակեցէ՛ք ձեր աչքերը փրկեցէ՛ք ձեր հոգիները:

Ի՞նչ ըրած է եկեղեցին:

Դարերով աշխարհը տափարակ թողուց, դարերով երկնի պետերը երկրի բոլորտիքը շրջեցնել

տուաւ, դարերով փակչեցաւ սուրբ^ո գիտութեան
 և կուռեցաւ իրողութեանց դէմ դիւային վայրագու-
 թեամբ։ Նա մահացու թշնամիին էր դեւին. ախ-
 տերը յառաջ եկած էին դեւերով, կրնային բժշկուիլ
 միայն քահանաներով, փտած ոսկորներով և սուրբ
 ջուրերով։

Բժիշկները հակառակորդներն էին քահանանե-
 րուն։ Եկեղեցին հակառակեցաւ ուսումնասիրելու
 անդամազննութիւնն։ Հակառակ էր մեռելոյն ան-
 դամահատութեան. մարդիք իրաւունք չունէին ախ-
 տեր բժշկել վասն զի արտերը Աստուծմէն իբր
 պատիժ զրկուած էին։ Եկեղեցին հակառակեցաւ
 պատուաստման, ծաղկախտի պատուաստման, գլու-
 րուտի և եթերի գործածութեան. յայտարարուած
 էր թէ՛ կնոջ մը իր մայրակտն ցաւերը պակսեցը-
 նել ոճիր է և մեղք։

Եկեղեցին պարզեց թէ, կին մը պետք է կրէ
 զթառատ Եհովային անէծքը։

Ինչ ըրած է եկեղեցին։

Սովեցուց ուց թէ՛ խելագարները դեւեր ունէին,
 խելագարութիւնը արտ չէր, այլ առաջ եկած էր դե-
 ւերէն, և կրնար բժշկուիլ միայն աղօթքներով, ըն-
 ծաներով և հմայեակներով. ասոնց բոլորին համար
 պէտք էր մճարել. ահա՛ այս էր պատճառը որ հա-
 րստացաւ եկեղեցին։ Բողոքականները, և մինչև
 իսկ (*) Լուտեր, Կալուին, Նոքս և Ուեսլին։ Ըն-

(*)Վերոյիշեալ անձինք հիմնադիրներն էին հետև-
 եալ դաւանանքի և յարանուանութեանց. Լուտէր՝ Բո-
 ղոքականութեան, Կալվին՝ Կալվինականութեան,
 Նոքս՝ Երիցականութեան, Ուեսլին՝ Մեթոտականու-
 թեան

Ծան. Թարգ.

դունած էին այս համոզումները այնչափ անկեղ-
ծութեամբ որչափ սպառնականները:

Ի՞նչ ըրած է եկեղեցին:

Սովորեցուց կախարդութեան ահռելի վարդա-
պետութիւնը, լեցուց մթութիւնը ճիւղաղներով, օգը
դէերով և աշխարհը ցաւով սււ ամօթով: Նա պար-
զեց թէ՛ մարդիք, կանայք և մանկունք սատանանե-
րի հետ դաշինք ունէին իրենց ընկերները: Չնասեղու:
Ծեր կիներ ամբաստանուած էին ծալն ալեկոծելնուն,
անձրեն արգիլելնուն, սառնամանիք բերելնուն հա-
մար: Աղջիկներ ամբաստանուած էին իրենքզիրենք
գայլերու, գորտերու, օձերու փոխելնուն համար.
այս վհուկները այրուած էին ախտեր պատճառելնուն
իրենց հոգիները ծախելնուն և գարեջուրը թթուե-
ցնելնուն համար: Այս բոլոր բաները կը կատարուէ-
ին սատանային օգնութեամբ որն արդէն կը ջա-
նար չարչարել հաւատացեալները՝ Աստուծոյ գառ-
ները:

Սատանան շատ միջոցներով ջանաց գայթակղե-
ցընել եկեղեցին. նա երբմն քահանայի կերպարանք
ստացաւ և ոճիր գործեց: Անգամ մը սատանան
անձնաւորեցաւ եպիսկոպոս մը, —եպիսկոպոս մը՝
անուանի իր անբժութեան համար, թոյլատրեց որ
գտնեն զինք և դուրս քաշեն գեղեցիկ այրի կնոջ մը
սենեակէն. այնչափ կատարելութեամբ նմանցուց ե-
պիսկոպոսին գեմքին ու ձեւերուն որ շատերը որոնք
լաւ ծանօթէին առաջնորդին իրականապէս խաբուած
էին, և մինչև անգամ այրի կինը խորհեցաւ թէ իր
սիրահարը եպիսկոպոսն էր: Գեղ կատարեց այս
ամենը սուրբ մարդուն նախատինք բերելու համար:

Հարիւրաւոր նման օրինակներ կրնան աբուիլ, վասն զի դեերու և քահանաներու մէջ ենթարկուած պատերազմը երկար և դառն էր: Այս պապերը և քահանաները, —այս կղերականները— կեղծաւորներ չէին. «նոնք հաւատացին նոր կտակարանին, Քրիստոսի քարոզածներուն, և զիտցան թէ Տիրօջը զլիաւոր զբազումը (*) դեեր ալտաքսելն էր:

Ի՞նչ բրած է եկեղեցին:

Կին: շինեց գերի այսինքն էրկան սաացուածքը. և այրը կինէն այնչափ վեր դասեց որչափ Քրիստոսը մարդէն: Սովրեցուց թէ միանձնուհի մը աւելի անմեղ և աւելի ազնիւ էր քան մայր մը. նա համոզեց միլիոնաւոր մաքուր և զգայուն օրիորդներ հրաժարիլ կենաց վայելչութիւններէն, առնել մահուան և զիշերուայ հիւսած բողբ, հագնիլ մեռելոյն հագո ստները. հաւատացուց թէ անոնք Քրիստոսի հարսներն էին: Ըստ իս նախադաս կը համարիմ այրի կին ըլլալ քան թէ հարսը մէկու մը որն մեռած է հազար ութը հարիւր տարիներէ ի վեր:

Խեղճ խաբուած ազջիւկները երեւակայեցին թէ՛ իրենք, գաղտնի կերպով մը, հոգեոր պսակի մը մէջ միացած էին Աստուծոյ հետ. բոլոր աշխարհային փափաքները քաշուած էին իրենց սրտերէն, լեցուցին իրենց կեանքերը ծոմապահութեամբ, աղօթքներով և անձնամբաստանութեամբ. մուցան

(*) Ուրիշ հատորի մը մէջ ինկրքսօլ կը հաստատէ թէ՛ դեեր երբէք գոյութիւն ունեցած չ'են. անոնք երկչոտութենէ յառաջ եկած երեւակայական երկիւղներ և սարսափներ են. հետեւաբար Քրիստոսի արտաքսածները լոկ երեւակայական էին: Ման. Թարգ.

իրենց հայրերն ու մայրերը, տուին իրենց սէրը անտեսանելիին: Անոնք նախապաշարմանց դատապարտեալներն և զոհերն էին՝ բանտարկեալներ Աստուծոյ ապաշխարանին մէջ. զգաստուն, բարի, անկեղծ և խելագար: Այս սիրահար կանայք տուին իրենց սրտերը ցնորքի մը և իրենց կեանքը երազի սը: Քանի մը տարիներ առաջ վերանորոգման ժողովի մը մէջ զուարթագեղ աղջիկ մը դարձի եկած էր, նորէն ծնած— հր ուրախութեանց մէջ աղաղակեց՝ ամուսնացած եմ՝ Քրիստոսի, ամուսնացած եմ Քրիստոսի, իր ցնորքներուն մէջ բազուկները երկարեց դէպի ծեր մարդ մը և փարելով անոր վիզը նորէն աղաղակեց՝ ամուսնացած եմ Քրիստոսի: Մերունին որ պատահաբար բարի անհաւատ մ'էր, մեղմութեամբ աղջկան ձեռքերը շարժեցուց ըսելով՝ էրիկդ լաւ չեմ ճանչնար, բայց մեծ յարգանք ունիմ աներոջդ: Քահանաներ, աստուածաբաններ առիթ քաղած են կիներէն, անոնց գեղեցկութենէն և սիրոյ հաճոյքներէն. ապրած են անոնց յոյսերի և երկիւղների վրայ, վամբիկներու նման ծծած են անոնց արիւնը, զանոնք պատասխանատու ըրած են աշխարհային մեղաց համար. սովրեցուցած են անոնց գերիի առաքինութիւններ. հեղութիւնը, խոնարհութիւնը և լռելեայն հնազանդութիւնը. կերակրած են անոնց մտքերը սրխալներով, գաղտնիքներով և անտեղութիւններով, ջանացած են տկարացնել և չորցնել անոնց ուղեղները մինչև որ անկարելի դառնայ անոնց նշմարը հաւատքի, իրականութեան կամ երեւակայութեան ապացոյցները:

Ի՞նչ ըրած է ե՛կեղեցին:

Թշնամին էր վաճառականութեան, առևտուրի, ստակէն չահ առնելն արգիլեց, առանց շահով դրամ առնելու առաջադրմութիւն անկարելի է: Շոգենաւերը, մեծ գործարանները, երկաթ ուղիները շինուած են փոխ առնուած ստակով, ստակ, որուն վրայ շահ խոստացուած ու վճարուած է: Եկեղեցին հակառակեցաւ կրակի և կեանքի ապահովագրութեան, արգիլեց ապահովագրութիւնը իբր բազմախաղութիւն կամ անբարոյականութիւն: Կեանքդ ապահովագրել կը նշանակեր թէ, Աստուծոյ վրայ վստահութիւն չունիս, թէ՛ դու կը վստահէիր ընկերութեան մը, փոխանակ երկնային նախախնամութեան:

Արտայայտուած էր թէ՛ Աստուած կը խնամէ այրիները և ուրբեւարիները: Կեանքն ապահովագրելը կը նշանակէր նախատել երկինք:

Ի՞նչ ըրած է եկեղեցին:

Եկեղեցին նկատած է տարափոխիկ ակտերը իբր բարի Աստուծոյն պատգամաւորները. «սե մահ»ը զրկուած էր յախտեհայան Հօրմէն, սրուն ողորմութիւն: Խնայեց ոմանց և արդարութիւնը սպաննեց մնացեալները: Եկեղեցականները այս պատուհասը կասեցնելու համար ջանացին մեղմացնել Աստուծոյ սիրտը ծնրագրութեամբ, գետնատարածութեամբ, թափորներով և աղօթքներով, խունկ ծխելով և ուխտեր ընելով. անոնք չի ջանացին պատճառը վերցնել որովհետեւ պատճառը Աստուած էր: Անոնք մաքուր ջուր չը խնդրեցին, հապա սուրբ ջուր: Հաւատք և ախտ ապրեան կամ աւելի լաւը մեռան միասին. կրօնք և հնոտիք, աստուածպաշտութիւն և պղծութիւն ընկերացան:

—Սրբութիւնը իր հասը պահեց:—

Ի՞նչ ըրած է եկեղեցին:

Թնամին էր գեղարուեստի և գրականութեան, ջնջեց Յունաստանի և Հռովմի մարմարիտոնները: Գեղեցկութիւնը հեթանոսութիւն էր: Որչափ որ կրնար ջնջեց աշխարհի ամենալաւ գրականութիւնը. վախցաւ խորհուրդէն, բայց պահեց աւետարանը՝ խելագար սուրբերու ցնորքները, Հօրը ստութիւնները, պապերու եղջիւրները, հրաշքներու հաշիւները, որոնք կատարուած էին տաճարներով, չորցած արիւնով և խամրած մազերով, փայտի և ոսկորներու կրտորներով, ժանգոտ մխերով և փուչերով, թաշկինակներով և հնոսախրներով, ջրով և հատիկներով և Սուրբ Հոգւոյն մէկ մատով:

Ասո՞նք էին եկեղեցւոյն գրականութիւնը. կրն՞դունի՞մ թէ քահանաները աւելի անկեղծ էին քան տգէտ իրենց չփոթ քարոզութիւններուն մէջ:

Ի՞նչ ըրած է եկեղեցին:

Եկեղեցականները հպարտութեամբ կը բազակտնչեն թէ՛ իրենք կառուցին յիմարանոցներ խրափարներու համար. այո՛, կառուցին, բայց խելագարներու հետ կը վարուէին իբր եղեռնագործներ. յիմարանոցները նկատուած էին դեւերու բնակավայր մը: Անոնք չարչարուած էին և բրդկաուած. չրդթայուած էին և քանակոծուած, անօթի թողուած էին ու սպաննուած: Յիմարանոցները բանտեր էին, իսկ խելագարները՝ զոհեր, եւ պահապանները՝ տգէտ, զգայուն բարեպաշտ դեւեր էին: Անոնք չէին ջանար մարդոց օգնել, կը կռուէին դեւերու հետ, կը ջնջէին դեւեր: Անոնք սիրով չը վերաբերուե-

ցան այլ ատելութեամբ եւ երկիւղով:

ի՞նչ ըրած է եկեղեցին:

Հիմնեց դպրոցներ, որոնց մէջ իրողութիւնները եւ ճշմարտութիւնները կուրացուէին, գիտութիւնն ու փիլիսոփայութիւնը կը նախատուէին. դպրոցներ որոնց մէջ քահանաներ կը պատրաստուէին եւ կուսանէին ատել պատճառ եւ գիտել կասկածներու վըրայ իբր սատանաներու թեւադրութիւններ. զըզրոցներ՝ որոնց մէջ սրտեր կը պնդանային եւ ուղեղներ կը չորնային, դպրոցներ՝ որոնց մէջ ատութիւնները սուրբ էին եւ ճշմարտութիւնները՝ սրբապիղծ, դպրոցներ՝ որոնք տգիտութեան ընդհանուր տարածման կը նպաստէին. դպրոցներ արգիլելու խորհուրդ, նուաճելու գիտութիւն. դպրոցներ՝ զաշխարհս գերիացընելու նպատակաւ. դպրոցներ՝ որոնց մէջ վարժապետները աշակերտներէն պակաս գիտէին:

ի՞նչ ըրած է եկեղեցին:

Իր ազդեցութիւնը գործածած է Աստուծոյ հետ արեւ ու արձրեւ բերելու համար. կասեցնելու ջրհեղեղ և սառնամանիք, սպաննելու միջասոններ, մուկեր և վայրենի գազաններ, կասեցնելու ժանտախտ և սով, ուշացնելու սառ և ձիւն, երկարելու կեանքերը թագաւորաց և թագուհեաց, պաշտպանելու նախագահները, իմաստութիւն տալու օրէնսդրողաց, աճեցնելու հաւաքումները ու բաժանորդագրութիւնները: Եկեղեցին և իր պաշտօնեաները՝ ժողովրդի քրտակին բաժնեկից եղած են, թէ՛ ամուսնութեան և թէ՛ մկրտութեան մէջ, ինչու որ անոնք մանկիկներու վրայ ջուր ցրցկած են կնքուած պահուն, իւղ քսած և աղօթքներ կրկնած են մեռելոյն համար:

Եկեղեցին ջանացած է պաշտպանել ժողովուրդը դեւերու շարութիւններէն, հոգիներէն, սատանաներէն, կախարհներէն, վհուկներէն և բոլոր խոժոռնայող դեւերէն. որոնք կաշխատին թանաւորել մարդոց հոգիները. ջանացած է պաշտպանել Աստուծոյ գառները գիտութեան գայլերէն, կասկածի և հետազօտութեան վայրենի գազաններէն, ջանացած է բաժնել Տիրւջը գտնելը աշխարհացին հաճոյքներէ և վայելչութիւններէ:

Եկեղեցւոյն փրկիսօփայութեան համեմատ, առաքիլները կ'արտասուեն ու կը տանջուին, չարերը կը խնդան ու կը յաջողին. բարին խաչ պիտի կըրէ, չարը՝ պիտի վախճի, բայց միւս կեանքին մէջ հտկառակը պիտի լինի. յայնժամ բարին պիտի երջանկանայ և չարը պիտի կորսուի:

Եկեղեցին լեցուց աշխարհը հաւատքով եւ յանցանքով. ապականեց ուրախութեանց աղբիւրները, տուաւ մեզ սգէտ, նախանձոտ, որերիմ եւ անգութ Աստուած մը. երբեմն գթառատ, երբեմն անգութ. մերթ արդար, մերթ անպատիւ. մերթ իմաստուն, ընդհանրապէս յիմար. տուաւ մեզ դեւ մը, խորամանկ եւ չար, գրեթէ Աստուծոյ հաւասար, սչ անոր չափ զօրաւոր, բայց աւելի ճարպիկ. ոչ անոր չափ անհուն, բայց աւելի սուր:

Եկեղեցին տուաւ մեզ թեւերով հրեշտակներ, սերովբեներ, քերովբեներ եւ երկինք մը քնարներով եւ ալելուեաներով, ոսկեղէն փողոցներով եւ մարգարտահիւս դռներով. տուաւ մնչ սատանաներ եւ դեւեր թեւերով ջղջիկներու նման. տուաւ մեզ չար հոգիներ եւ պարիկներ, դեւեր եւ ուրուականներ:

եւ փոքր դեւեր որոնք խմբուեցան մարդոց մարմիններու մէջ. տուաւ մեզ նաեւ դժոխք մը ուր մարդոց հոգիները պիտի խորովուին յաւիտենական բոցերու մէջ:

Ըլլա՞նք շնորհակալ եկեղեցիին. ըլլա՞նք շնորհակալ ուղղափառ եկեղեցւոյն. ըլլա՞նք շնորհակալ հոս ըրած դժոխքնուն համար. ըլլա՞նք շնորհակալ ապագային պատրաստած դժոխքնուն համար:

Պէտք է յիշենք թէ՛ եկեղեցին հիմնուած է և պաշտպանուած է Աստուծով, թէ՛ բոլոր պապերը և մեծերը, բոլոր եպիսկոպոսները, քահանաները և վանականները, բլր քարոզիչները և համոզիչները որոշուած էին ու մէկ կողմ դրուած, բոլորն ալ օծուած և լուսաւորուած էին անսահման Աստուծով, թէ՛ Սուրբ Աւետարանը ներշնչուած էր նոյն էակով, և բոլոր ուղղափառ հաւատքները իրականապէս նաստեղծած էր:

Մենք գիտենք թէ Սուրբ Հոգւով լեցուած այս մարդիկները ի՛նչ ըրած են: Գիտենք իրեց իաղացած բաժինը. գիտենք իրենց փրկած հոգիները և ջնջած մարմինները. գիտենք իրենց տուած մխիթարութիւնները և պատժոյ վիշտերը. գիտենք իրենց պաշտպանած սուտերը ու իրենց ուրացած ճշմարտութիւնները: Գիտենք որ անոնք համոզեցին միլիոնաւորներ թէ՛ անամուսնութիւնը առաքինութեանց ամենաբարձրնէ, թէ՛ կիները մշտնջենական փորձութիւններ և թշնամիներ են ճշմարիտ սրբութեան. թէ՛ վանականները և քահանաները աւելի աղնիւ են քան հայրերը, թէ՛ միանձնուհիները աւելի մաքուր են քան մայրերը:

Գիտենք թէ՛ անոնք սովբեցուցին երրորդութեան օրհնեալ անտեղութիւնը, թէ՛ Աստուած անգամ մը Պաղեստինի մէջ հիւսնութեան արհեստը կը գործէր:

Գիտենք թէ՛ անոնք բաժնեցին գիտութիւնը երկուքի, -սուրբ և պիղծ- սովբեցուցին թէ՛ յայտնու-

Թիւնը սուրբ էր, իսկ բանականութիւնը՝ հայհոյելի, թէ՛ հաւատքն սուրբ էր, և իրողութիւնը՝ սուտ. թէ՛ Ադամի ու Եվայի մեղքը բերաւ ազտ և վիշտ, չարութիւն և մահ յաշխարհի:

Գիտենք թէ՛ անոնք սովբեցուցած են մասնաւոր նախախնամութեան վարդապետութիւնը, թէ՛ բոլոր պատահարները կարգադրուած և կանոնաւորուած են Աստուծամով, թէ՛ նա անպսակ կը թողու և կը թողադրէ թագաւորներ, կը պահպանէ և կը ջնջէ, կը հրսկէ և կ'սպաննէ, թէ՛ մարդոց պարտականութիւնն է հնազանդիլ երկնային կամաց, և թէ՛ հոգ չ'է որչափ չարութիւն, որչափ տառապանք, որչափ վիշտ և մահ ըլլայ, մարդիք պարտին շնորհակալութիւն հեղուլ իրենց սրտերէն որ աւելի գէշ չ'է:

Թոյլ տուէ՛ք ինձ որ հասկցուիմ. չ'եմ ըսեր, և չ'եմ խորհիր թէ՛ եկեղեցին անարդար էր, թէ՛ կղերականներ կեղծաւորներ էին: Կ'ընդունիմ թէ՛ բոլոր կրօնքները, բոլոր դաւանանքները, բոլոր քահանաները բնականապէս արտադրուած են. կ'ընդունիմ, և ուրախութեամբ կ'ընդունիմ թէ՛ Գերբնականին հաւատացողները քիչ մը բարիք ըրած են, ո՛չ որովհետեւ հաւատացած են Աստուծոյ և դեւերուն, այլ ընդհակառակը:

Գիտեմ թէ՛ հազարաւոր և հազարաւոր կղերականներ անկեղծ, անձնուրաց և մարդկային են, և կ'ընեն ինչ որ կը հաւատան թէ իրենց պտտականութիւնն է. կ'ընեն ինչ որ կրնան, համոզելու մարդիք եւ կանայք վարելու մաքուր եւ ազնիւ կեանք. այս իրենց դաւանանքի արտադրութիւնը չ'է, այլ որովհետեւ մարդկային էակներ են իրենք:

Ըսել կուզեմ թէ՛ ամեն Գերբնականը ուսուցանող եղած է մարդկութեան անզգայ թշնամին:

Գերբնականին հաւատացող եկեղեցական փիլիսոփաներու կողմէ Քրիստոնեաները դրուած են անսահման խաբեբայութեան մը մէջ, որը փափաքով մը կ'ստեղծէ, կը պահպանէ ու կը ջնջէ:

Աշխարհը իրեն թատերաբեմն է, եւ մարդկութիւնը՝ պաճուճապատանքը:

Անիկա (խաբեբայութիւնը) կը լեցնէ զանոնք (քրիստոնեաները) կարօտութիւններով և փափաքներով, ախորժակով և փառասիրութիւններով, յոյսերով եւ վախերով, սիրով և ատելութեամբ:

Անիկա կը դպչի աղբիւրներուն, կը բաշէ թեւերը, կը կախէ կարթերը, կը լարէ դարանները, և կը փորէ փստերը:

Ուաղը մշտնջենական արարողութիւն մ' է խաբեբայութեան որ կը հսկէ այս պաճուճապատանքները մինչդեռ անոնք կը ճգնին ու կը վրիպին, կը տեսնէ զանոնք որ կը խաբեն միմիանս եւ իրենց անձերը: Կառաջնորդէ զանոնք ամեն եղեռնի, կը հրսկէ ծնունդները ու մահերը, կը լսէ օրորոցի երգերը եւ հողակոյտների անկումը դադաղներէ վրայ. այն երբէք գթութիւն չ'ունի եւ կը վայելէ ողբերգութիւնները, յուսահատութիւնները, յուսահատները, անձնասպանները:

Անիկա կը ծիծաղի սպաննութիւններու, մարդասպանութիւններու, մոլորութիւններու, ամօթի լքուած մանկիկներու վրայ. անիկա կը տեսնէ տրկարը գերիացած, մայրերը կողոպտուած իրենց մանկիկներէն, կը տեսնէ անմեղները բանտերու մէջ եւ

կախազաններու վրայ: Անիկա կը տեսնէ եղեռնութիւնը պսակուած եւ կեղծաւորութիւն հագուցուած: Անիկա կ'արգիլէ անձրեւը, իրեն պաճուճապատանքները սովամահ կը կորնչին. կը բանայ աշխարհը ու անոնք կը գիշատուին. կը ղրկէ ջրհեղեղ ու անոնք կը խեղդուին. կը պարպէ հրաբուխները ու անոնք կը կորսուին կրակներու մէջ. կը ղրկէ թաթառը և անոնք կը բրզկտուին ու կը պատռտուին. արագնթաց կայծակներով անոնք կը մխուին ի մահ: Անիկա կը լեցնէ օդն ու ջուրը կենաց անտեսանելի թշնամիներով, վիշտերի պատգամաւորներով և կը հսկէ պաճուճապատանքները մինչդեռ կը շնչեն ու կը խմեն: Անիկա կ'ըստեղծէ խեցգետիններ՝ կերակրուելու անոնց մարմիններնուն ու գողգողացող ջիւղերնուն վրայ. օձեր՝ լեցնելու անոնց երակները թոյնով. անասուններ՝ կոտրելու անոնց ոսկորները ու լափելու անոնց արիւնը: Անիկա (խաբեբայութիւնը) խելագար կ'ընէ խեղճ պաճուճապատանքներէն ոմանք ու կը ճգնեցնէ զանոնք մթութեան մէջ երեւակայուած ճիւղներով, բարկացոտ նայուածքներով, կաթկթած ծնօտներով և ոմանք ալ առանց խորհրդոյ կայծի կը թողու որ կը լոր ձունքոտին և կ'բարբանջեն մթնցած օրերու մէջէն:

Անիկա կը տեսնէ տառապանքը, անարգարութիւնը, աղքատութեան հնոտիքը, կարօտութեան խամբած ձեռքերը, որբ մանկիկը, տձեւը, կաղը ու բորոտը: Գիտէ արցունքները որ կը հոսին, կը լսէ հառաչանքները ու ողբերը. կը տեսնէ շողշողացող թուրը, կը լսէ գոռացող հրացանը. կը տեսնէ արեամբ ներկուած դաշտերը ուր սփռուած են մեռեալներու ճերմակ դէմքերը:

Անիկա (Խաբեբայութիւնը) կը ծաղրէ զանոնք (պաճուճապատանքները, այսինքն հաւատացեալները) երբ կ'երկնչին, և իրենց տառապանաց մէջ երկինքը խնդուժով կը լեցնէ. եւ ողորմելի պաճուճապատանքները որք կենդանի մնացած են, կը ծնրադրեն և բուլր սրտով շնորհակալ կ'ըլլան անտեղութեանը:

Բայց վերջապէս աստուածները չ'են խնամած մարդոց զաւուկները, այլ մարդիք խնամած են աստուածները վասն զի անոնք կառուցած են տաճարներ, զոհած են իրենց մանուկները, գառները ու գրաստները. արեամբ թրջած են խորանները, տուած են իրենց արծաթները, ոսկին և մարգարիտները. անոնք կերակրած ու հագուեցուցած են իրենց բահանաները, բայց աստուածները բան մը չ'են տուած ի փոխան, ստուերներու մէջ պահուած՝ աղօթքներու չ'են պատասխանած, լացեր չ'են լսած, ո՛ր և է նշան չ'են տուած, ձեռք չ'են երկարած, բառ չ'են արտասանած. ո՛չ տեսած, ո՛չ լսած, այլ նստած իրենց աթոռներու վրայ. խուլ և համր, ջլատուած և կոյր, ընդունայն զանգակատուններ կը բարձրանան, ընդունայն աղօթքներ կը լինին: Եւ երեւակալեցէ՛ք թէ մարդը ի՛նչեր ըրած է աստուածներ հաճեցնելու համար. նա ծխտած է իր պատճառը, մարած է իր մտքի լոյսը, նա հաւատացած է առանց ապացոյցի, և հակառակ ապացոյցի, նա զրպարտած և բամբասած է իր անձը, կրճատած է իր մարմինը, վիրաւորած է իր միսը, տուած է իր արիւնը մլասակար կենդանիներու: Նա չարչարած, բանտարկած և կաշկանդած է իր ընկերը. լքած է կին և զաւակունք, ապրած է միայնակ անապատներու մէջ, օրօրած է խնկածուխը և ծըխա-

ծէ խունկ. Համրած է Համբիչներն և սուրբ ջուր
ցրցկած է իր անձին վրայ, գոյած իր աչքերը, սեղ-
մած իր ձեռքերը, ինկած իր ծունկերի վրայ, գետ-
նաքարչուած փոշիներու մէջէն, իսկ աստուածները
եղած են միշտ յուս, լճու քարերու նման:

Այս քծնումն և բերումն, այս խոգժութիւններն
և անտեղութիւններն, այս հաւատքն և յիմարութիւ-
նըն հաճեցուցած են աստուածները: Մենք չենք գի-
տեր: Ո՛ր և է աղէտ խաբանուած է, ո՛ր և է օրհ-
նութիւն ստացուած է: Մենք չենք գիտեր:

Ըլլա՞նք շնորհակալ այս աստուածներուն:

Ըլլա՞նք շնորհակալ եկեղեցւոյ Աստուծոյն:

Ո՞վ, կամ ի՞նչ է նա:

Կ'ըսուի թէ՛ նա է ստեղծողը և պահպանողը ա-
մեն ինչ որ եղած է, ինչ որ կայ, ինչ որ պիտի ըլլայ
թէ՛ նա է Հայրն հրեշտակների և գեւերի, թէ՛ նա շի-
նեց աշխարհը, մարդ մը և կինը, նա՛ շինեց օձը որ
փորձեց դանոնք, շինեց իրեն բուն հակառակօրդը,
յաղթութիւնը տուաւ իր թշնամոյն, նա՛ զղջաց բրա-
ծին վրայ, զրկեց ջրհեղեղը և ջնջեց բոլոր մարդոց
զաւակները բացի ութը անձերէ. նա՛ ջանաց քաղա-
քակրթել մնացեալները և իրենց զաւակները՝ երկրա-
շարժով և հրային օձերով, ժանտախտերով և սովա-
մահութեամբ, բայց չը յաջողեցաւ. նա մտադրած էր
չը յաջողիլ. յայնժամ ծնաւ, աշխարհի բարոզեց ե-
րեք տարի, և թոյլատրեց որ բանի մը վայրենիներ ըս-
պանեն զինքը. յետոյ մահուան էն յարութիւն ա-
ռաւ ու նորէն երկինք գնաց:

Նա գիտէր թէ՛ պիտի չը յաջողեր, գիտեր թէ՛
պրտի սպաննուէր, մանաւանդ որ ինք, կ'ըրգադրած

էր ամեն բան ինչպէս որ եղած էր. ճիշտ ինչպէս որ նախասահմանուած էր:

Յախտենականութիւն մը աշխարհի գոյութեն- նէն առաջ: Ամեն անոնք որ հաւատան պիտի փրկուին և անոնք որ ուրանան կամ կասկածին պիտի կորսուին:

Այս Աստուածը բարի զգացում ունի՞:

Ոչ միշտ. նա՛ կ'ըստեղծէ իր թշնամիները և դա- րանները իր անձին դէմ. առանց իր կամքին բան չապ- րիր, մինչդեռ զեւերը չ'են մեռնիր:

Ի՞նչ է այս Աստուծոյն պատճառը:

Լաւ. երբեմն յիմար է, երբեմն անգութ է, եր- բեմն խելագար է:

Այս Աստուած գոյութիւն ունի՞. Կա՞յ իմացա- կանութիւն բնութեան մէջ. Կա՞յ որ և է էակ մը աստ- շերու մէջ որ կը գթայ տառապեալ մարդկութիւնը: Մենք չ'ենք գիտեր:

Ըլլա՞նք շնորհակալ բնութեան:

Բնութիւնը մեզ համար աւելի հոգ կը տանի՞ քան տերեւներուն, խոտերուն կամ ճանձերուն հա- մար: Մենք չ'ենք գիտեր:

Ի՞նչու պէտք է շնորհակալ ըլլանք բնութեան . եթէ շնորհակալ ըլլանք Աստուծոյ կամ բնութեան ա- րեւին և անձրեւին համար, առողջութեան և երջան- կութեան համար. զո՞վ պիտի անիծենք սովին և ժանտախտին համար, երկրաշարժին և թաթառին, ախտին և մահուան համար:

Եթէ չ'ենք կրնար շնորհակալ ըլլալ ուղղափառ եկեղեցիներուն, եթէ չենք կրնար շնորհակալ ըլլալ անձանօթին, անհասանելիին, գերբնականի, եթէ չենք կարող շնորհակալ ըլլալ բնութեան, ծնրադրել կարծիքների, կամ գետնատարածիլ «թերևս»ի առաջ, որո՞ւ շնորհա ալ պիտի ըլլանք:

Թոյլ տուէ՛ք տեսնենք ի՛նչ ըրածէ աշխարհականը, ի՛նչեր աւարտուած են անոնցմով՝ ո՛չ կոչուած, ո՛չ մէկ կողմ դրուած, ո՛չ ներշնչուած, ո՛չ լեցուած Սուրբ Հոգւով, անոնցմով որոնք զանց առնուած էին բոլոր աստուածներէն:

Թողունք Հնդկաստանցիները, Եգիպտացիները, Յոյները և Հռովմացիները ու իրենց բանաստեղծները, փիլիսոփաները և հոգեբանները, գանք ներկայ ժամանակին:

Տասն երորդ գարուն մէջ, Սարասենները՝ մեծ տերութեան մը ղեկավարները, կառուցին գոլէճներ Մոնկոլիստանի, Միջագետի, Ասորեստանի, Եգիպտոսի, Հիւսիսային Ափրիկէի Մարոքի, Ֆէզի և Սպանիոյ մէջ: Սարասեններու սեփականած նահանգները աւելի մեծ էին քան Հռովմէական տերութեանը:

Անոնք միայն գոլէճներ չունեցան, այլ գիտարաններ, գիտութիւններ կուսուցանէին. անոնք ծանօթացուցին տասը թուականները, ուսուցին գրահալիւ և եռանկիւնաչափութիւն, հասկցան խորանորդ հաւասարութիւնը, գիտցան երկար ապրելու արհեստը,

չի՛նցին աստղերու ցուցակներ և քարտեսներ, տուին մեծ աստղերու անուններ որոնք տակաւին կը մնան, հաստատեցին աշխարհի շափը, որոշեցին խաւարածիրի թիւրութիւնը և տարւոյն երկայնութիւնը, անոնք հաշուեցին լուսնի խաւարումները, գիշերահաւասարութիւնները, արեաղարծի կետերը, մոլորակներու կցորդութիւնը և աստղերու գաղտնիքը, անոնք շինեցին աստղադիտական գործիքներ, հնարեցին զանազան ժամացոյցներ և ժամացոյցի ճոճանակը՝ անոնք գտան քիմիագիտութիւնը, ծծմբային և բորոկային թթուներն և գոհուր: (Իոպիրթօ)

Անո՛ք էին առաջին գեղազրքեր հրաւարակողները. մեքենագիտութեան մէջ անոնք որոշեցին ինկած մարմիններու օրէնքները, հասկցան մեքենական գօրութիւնները և ծանրութեան ձգումը, անոնք սովրեցուցին ջրակշռութիւնը և որոշեցին մարմիններու մասնաւոր ծանրութիւնները:

Տեսութեան մէջ գտան թէ՛ լուսոյ ճառագայթները յառաջ չեկան աչքէն դէպի առարկան, այլ առարկաէն դէպի աչքը:

Անոնք էին բամպակի, կաշիի և պողպատի արհեստագործներ. անոնք տուին մեզ ճատրակի խաղը:

Անոնք արտադրեցին պատմութիւններ, վիպասանութիւններ և ճարտասանութիւններ զանազան նիւթերու վրայ:

Իրենց վարժարաններուն մէջ սովրեցուցին արդի շրջափոխութեան և յառաջադիմութեան վարդապետութիւնները:

Այս ժողովուրդը քրիստոնեաներ չէին. անոնք հեռեկողներ էին, մեծաւ մասամբ, խարդախ Ասսու-

ծոյ մը կեղծ և խաբբայ մարգարէին, և մինչդեռ ճշմարիտ քրիստոնեաները՝ մարդիք որոշուած Աստուծով լեցուած Սուրբ Հոգւով կը կտրէին հերետիկոսներու լեզուները:

Այս թշուառականները լրբութեամբ կը հետազօտէին աստղերու մոլորակները, մինչ դեռ ճշմարիտ քրիստոնեաները կը փորէին խորհողներու աչքերը:

Այս Մուհամէտի անաստուած հետևողները կը հիմնէին գոլէճներ, կը հաւաքէին մագաղաթներ, կը հետազօտէին բնութեան իրողութիւնները, և կուտային իրենց ուշադրութիւնը գիտութեան:

Յետոյ Մուհամէտի հետևողները եղան թշնամի գիտութեան և ատեցին իրողութիւնները այնչափ խըստօրէն և անկեղծութեամբ որչափ քրիստոնեաները:

Ով որ Աստուծոյն յայտնութիւն ունի պիտի պաշտպանէ գայն բոլոր զօրութեամբ, պիտի արհամարհէ իրաւաբանութիւնը և ուրանայ իրականութիւնը

Բայց լաւ է գիտնալ թէ, մենք պարտատէր ենք Սափիկներու՝ Մուհամէտի հետևողներուն, քան զի անոնք ձգած են հիմքն արդի գիտութեանց: Լաւ է գիտնալ թէ՛ մենք պարտական չենք նկեղեցւոյն կամ քրիստոնէութեան ո՛ր և է օգտակար իրողութեան համար. լաւ է գիտնալ թէ՛ խորհուրդի սերմերը սերմանուած էին մեր մտքերու մէջ ի շնորհս Յոյներու և Հռովմայեցիներու, և թէ՛ մէր գրականութիւնը յառաջ եկաւ այս սերմերէն:

Մեր լեզուին մեծ գրականութիւնը հեթանոսական է իր խորհուրդներով, հեթանոս է իր գեղեցկութեամբ, հեթանոս իր կատարելութեամբ:

Լաւ է գիտնալ թէ՛ երբ մուհամէտականները բա-

ընկամներն էին գիտութեան, քրիստոնեաները թշնամիներն էին: Ո՛րչափ միտթարական է խորհիլ թէ՛ գիտութեան բարեկամները՝ մարդիք որոնք կրթեցին իրենց ընկերները, հիմակ դժոխքի մէջ են, և թէ՛ մարդիք որոնք չարչարեցին և սպաննեցին փիլիսոփաները հիմակ երկնից մէջ են:

Այսպէ՞ս է Աստուծոյ արդարութիւնը:

Միջին դարու քրիստոնեաները՝ մարդիք որոնք լեցուած էին Սուրբ Հոգւով, գիտցան գերեզմանէն վեր եղած բոլոր աշխարհները, բայց ոչ ինչ գիտցան այն աշխարհի վրայով որուն մէջ ապրեցան: Անոնք խորհեցան թէ՛ աշխարհը տափարակ է, փոքրիկ սկաւառակի մը նման. և հինգ հազար տարեկան է գրեթէ, և թէ՛ աստղերը փոքրիկ փայլփլուկներ են, ստեղծուած՝ գիշերն գեղեցկացնելու համար:

Իրողութիւնն է թէ՛ քրիստոնէութիւնը հազար հինգ հարիւր տարւայ դոյութիւն ունէր երբ աստղաբաշխեր սկսան երևան՝ գալ քրիստոնէութեան մէջ: Ոչ մի հետեւող Քրիստոսի գիտցաւ աշխարհի ձևը:

Աշխարհն հաստատուած էր իբր աշխարհագունտ մը՝ ո՛չ պապով կամ մեծաւորով մը, ո՛չ կղերականներու հաւաքումով մը, ո՛չ կոչուածներով, ո՛չ մէկ կողմ դրուածներով այլ թիավարով մը:

Մաճելին թողուց Ս. վիլ (Սպանեա) օգոստոս 10ին 1519. և ընդ միշտ գէպի Արևմուտք նաւարկելով հասաւ հոն՝ ուրկէ մեկնած էր:

Աշխարհը շրջանաւարկուած էր, աշխարհի կլոր ըլլալը գիտցուեցաւ. վիճաբանութիւն մը ծագեցաւ նաւավարներու և աւետարանականներու մէջ, իրողութիւնը նաւավարներու կողմնակից եղաւ:

1543 ին Կոփերնիկոս հրատարակեց իր գիրքը «Երկնային Մարմիններու Յեղափոխութեանց Վրայ» նա գաղափար մը ունեցաւ աստղերու մեծութեան, աստղաբաշխական միջոցներու և աննշանակութիւնը այս աշխարհին:

Տասն և զեց երորդ դարու՝ վերջերը, Պրուսո՝ այս աշխարհի արտադրած ամենամեծ մարդիկներէն մին տուաւ ընկերներուն իր խորհուրդները: Նա սովորեցուց բազմաւորութիւնը աշխարհների. նա էր համաստուածային մը, անկրօն մը, արդար մարդ մը:

Նա կոչեց կաթողիկէ եկեղեցին «Յաղթող Գաղան»ը: նա՝ դատապարտուեցաւ և բանտարկուեցաւ շատ տարիներ. Քրիստոսի 1600 թուականին 16րդ օրը Հռովմի մէջ այրուած էր Սուրբ Հոգևով լեցուած մարդիկներէն. այո՛, այրուեցաւ հոն, ուր հիմա իր արձանը կը կանգնի:

Պրուսո՝ մարտիրոսներու ամենամեծն, ամենաազնիւն էր, որ մեռաւ իր դաւանած ճշմարտութեանը համար. միայն մարտիրոսն որ չունեցաւ ո՛չ երկինք ստանալու, ո՛չ դժոխք խոյս տալու, ո՛չ ալ Աստուած հաճեցնելու: Նա արեւմտեան էր քան ներչնչուած մարդիք, մեծագոյն էր քան մարգարէք, աւելի բարձր էր և աւելի մաքուր քան առաքեալք. աշխարհի բոլոր կղերականներէ վեր, բոլոր դաւանութիւն չինողներէ, բոլոր կրօնք հիմնողներէ վեր բարձրացաւ այս պարզ, անանձնասէր և անվիհեր մարդը. սակայն քրիստոնեաները սպաննեցին այս անբաղդատելի մարդը

Այս քրիստոնեաները հաւատարիմ էին իրենց դաւանանքին. անոնք հաւատացին թէ՛ հաւատքը պիտի վարձատրուի յաւիտենական ուրախութեամբ, և կաս-

կածն պիտի պատժուի յաւիտենական վշտով:

Անոնք արամաբանական էին—բարեպաշտ էին, բայց անգութ. ջերմեռանդ էին, բայց դիւային. հեղ էին, բայց չարակամ. կրօնաւոր էին, բայց ոխերիմ. Քրիստոսի նման, բայց անողորմ. սիրողներ բերանացի, ատողներ սրտանց, տակաւին անմեղ զոհեր տըգիտութեան և երկիւղի:

Ի՞նչ ըրած է աշխարհականը:

1608ին Լեփրչէյ՝ Հոլանտացի մը, այնպէս կարգադրեց ապակիները որ առարկաները չափազանց մեծցած հրեցան: Նա հնարեց հեռագրիտակը և տուաւ մեր աչքերին անհամար աշխարհներ այսպէսով մեզ քաղաքացիներ ըրաւ տիեզերքին:

1610ին յունուար 7ի գիշերը Կալիլիոս ցոյց տուաւ Կոփերնիկոսի ոճերուն ճշմարտութիւնները, և 1632ին հրատարակեց «Աշխարհի Գրութիւն» անուն իր մեծ գործը:

Ի՞նչ ըրաւ եկեղեցին:

Կալիլիոսը ձերբակալեց, բանտարկեց և ստիպեց որ ծնրադրելով ձեռքերն Աւետարանին վրայ դնէ ու խորհուրդն ետ առնէ:

Ամբողջ տասը տարի բանտարկուած մնաց մինչև որ վերջապէս մահուան գթութեամբ փրկուեցաւ ու գնաց յաւիտենական ննջարանը: Այնատեն եկեղեցականները որոնք Սուրբ Հոգւով լեցուած էին մերժեցին թաղել անոր մարմինը օրհնուած գերեզմանատանց մէջ, կը վախցուէր թէ՛ անոր հողը կ'ապականէ զինք չարչարողներու մարմինը:

1609ին Քեփլըր հրատարակեց իր «Շարժումներ Մոլորակների Աւերակաց» անուն գիրքը: Նա այ գը-

տաւ ծանրութեան ձգողութիւնը դոր ներկայացուց կտորի և հեռաւորութեան համեմատութեամբ:

Քեզիւր ծանոյց իր երէք օրէնքները- նա գտաւ և թուագիտութեամբ պարզեց յարաբերութիւնները հեռաւորութեանց, մասերի և շարժումների. և ոչ ինչ մեծագոյն դործ կատարուած է մարդկային մտքով քան զայս:

Աստղագիտութիւնը եղաւ գիտութիւն, և Քրիստոնէութիւնը՝ նախապաշարում:

Յետոյ եկան Նիթըն Հերշել և Լա Փլաս, որոնք Յեոուի և Եդիտի աստղագիտութիւնը մարեցին իրենց մտաւորական զօրաւոր կարողութեամբ:

Եւ Եհովան եղաւ տգէտ ու մնաց ցեղային Աստուածմը:

Մարդիք սկսան տեսնել և ըմբռնել թէ՛ բնութեան գործողութիւնները միջամտութեան ենթակայ չ'էին, թէ՛ լուսնի և արեւի խաւարումները Աստուծոյ բարկութենէն առաջ եկած չէին, թէ՛ գիսաւորներն ո՛ր և է կապակցութիւն չունէին սերութեանց կործանման կամ թագաւորների մահուան հետ, թէ՛ աստղերն կը չրջին իրենց շրջանին մէջ առանց նկատի առնելու մարդոց գործողութիւնները:

Սուրբ Արեւելքի մէջ արշալոյսը երևեցաւ:

Ի՞նչ ըրած ե՛ր աշխարհականները:

Քանի մը տարիներ առաջ ասոնցմէ ոժանք իրենց զգացումները գործածելու չափ չարացան, սկըսան նայիլ և լսել, սկսան իրականապէս տեսնել և յետոյ իրաւաբանել: Անոնք այս աշխարհին մէջ քիչ մը հետաքրքրուելու չափ երկար՝ մոռցան երկինք և գթոխք. սկսան հետսգօտել հողեր և քարեր, դիտեցին

Թէ՛ ինչե՛ր կատարուած էին գետերով և ծովերով. անոնք տեղեկութիւն ունեցան աշխարհի փշրանքներուն վրայ, տեղեկացուցին թէ՛ ժայռերը մեծաւ մասամբ տեղաւորուած և կարգաւորուած էին ջուրերու մէջ, ժայռեր 70,000 ոտք հաստութեամբ:

Գտան թէ՛ հանգած ուխները երբեմն բուսեղեններ եղած են. անոնք իրենց կարողութեան համեմատ՝ ամենալաւ հաշիւն ըրին ժամանակի որ կը պահանջուի հանգած ուխ գոյացնելու համար, և եզրահացուցին թէ առնուազն՝ վեց կամ եօթը միլիոն տարիներ պէտք է: Անոնք քննեցին կաւճի դէզերն և գտան թէ՛ բազազըրուած էին վայրկենական կազմակերպութեան մանրադէտ կեղևներով, այսինքն կեղևներու փոշիով: Այս փոշին նստեցաւ այնչափ մեծ տարածութեամբ որչափ Եւրոպա, և երբեմն տեղեր կաւիճը մղոն մը խորութիւն ունի, որը պէտք է պահանջէ բազում միլիոն տարիներ: Լիէլ՝ այս նիւթի ամենաբարձր հիդրինակը, կըսէ թէ՛ պէտք է պահանջած ըլլայ՝ պատճառելու այն փոփոխութիւնները որոնց մինք գիտակից ենք, առնուազըն երկու հարիւր միլիոն տարիներ:

Երևակայեցէ՛ք այս անհուն դէզերն որք յառաջ եկած են անհունապէս բաժանեալ հիւլէներու կամաց անկումէն, հին ծովերու լուռ խորութեան անշոշափելի փոշիէն:

Սորհեցէ՛ք կենաց մանրադիտական ձևերը, կազմելով վայրկենական շաղախէ տուները, կեանք տալով ուրիշների, թողլով իրենց շքեղազարդ տուները ալ՛քներու տակ, և այսպէս անհամար ազգութեանց մեջէն հիմնարկելով հաստատութիւնները երկրաց և կղզիների:

Գիտենք յետս՝ բոլոր կեանքերի, որոնց գիտակից ենք ներկայիս. յետս բոլոր թռչող մողեսների, զինաւորուած ճիւղների, շնչող օձերի. թեւաւոր և ճիրանաւոր սարսափների, յետս վէտերն թիան ժայռերէն ու ողոնէն, ամենաառաջին իրն որ գըտած ենք. յետս լեռներու, ծովերու և գետերու, յետս առաջին ծածկոյթը նորոգուած աշխարհի, յետս հրային ալիքներու և բոցեղեն հագուստներու, յետս այն ժամանակի երբ աշխարհի բոլոր նիւթերը կը վառէին բորբոքող արեգակին բոլորափք, բոլոր աստղերը ուր կը շրջին կեդրոնական կրակին շուրջը:

Որհնեցէ՛ք օրերուն և գիշերներուն վրայ, որոնք կը տարածուին այս հեռաւորութեանց մէջ. խորհեցէ՛ք դարերուն ու ժամանակի խամրած տերևներուն վրայ, որոնք ցըրցքուած են անցեալի անապատէն:

Բնութիւնը չ'աճապարեր, ժամանակը չի վատնուիր, չի կորսուիր, ապագան կը մնայ յաւիտենական և բոլոր անցեալը չ'եղածի պէս:

Անհունութիւնը ո՛չ շահ գիտէ ո՛չ կորուստ:

Մենք աշխարհի պատմութիւնը գիտենք քիչ մը, քիչ մ'ալ մարդկային պատմութիւնը. գիտենք թէ՛ մարդիք ազրած և ճգնած են, հին աշխարհի մէջ, կարօտութեան և պատերազմի, ժանտախտի և սովի, տգիտութեան և եղեռնի, յուսոյ և երկիւղի մէջէն միլիոնաւոր տարիներ:

Վերջապէս գիտենք թէ՛ անսխալ պապերը, անհամար քահանաները ու կղերականները՝ որոնք կոչուած էին և Սուրբ Հոգւով լեցուած, գովէճներու նախագահները, թագաւորները, կայսրերը և ազգերու դատաւորները ըմբռնած են տգէտ վայրենիներու կու-

ըրայած կարծիքները իբր անսահման Աստուծոյ մը իմաստութիւնը:

Վերջապէս գիտենք թէ՛ ստեղծագործութեան պատմութիւնը՝ սկզբնաւորութիւնը բոլոր իրերու, Սուրբ Գրքին մէջ պատմուածին համեմատ, ո՛չ միայն անճշգուծիւններ են, այլ ամբողջովին անտեղի ու հեթանոսական. հիմա գիտենք թէ՛ ներշնչուած զբրողները չը գիտցան և Աստուած, որ ներշնչեց զիրենք, չը գիտցաւ:

Մենք այլևս սխալ չենք առաջնորդուիր առասպելութիւններով և աւանդութիւններով. մենք կը վստահինք իրողութեանց. աշխարհը մեր վկան է և աստղերը կը վկայեն մեզ համար:

Ինչ ըրած են աշխարհականները:

Անոնք հետադօտած են աշխարհի կրօնքները, կարգացած են սուրբ գրքերը, մարգարէութիւնները, պատուէրները, վարուելու կանոնները. անոնք ուսումնասիրած են պատկերները, պաշտամունքները, աղօթքները, զոհողութիւնները, և ցցուցած են թէ՛ բոլոր կրօնքները նիւթապէս միևնոյն են, յառաջ եկած միևնոյն պատճառներով. թէ՛ բոլորն ալ հիմնուած են բնութեան իրողութեանց թիւրիմացութիւններու վրայ, թէ՛ բոլորն ալ հիմնուած են տգիտութեան և երկիւղի, սխալմունքների և գաղտնիքների վրայ:

Գտան թէ՛ Քրիստոսնէութիւնն ալ միւսներուն նման է, թէ՛ անիկա յայտնութիւն մը չէր, այլ բնական արտադրութիւն մը, թէ՛ անոր աստուածները ու գեւերը, զրախաները ու դժոխքները փոխ առնուած էին: Թէ՛ անոր պաշտամունքները ու խոր-

հորդները ուրիշ կրօնքներու յիշատակութիւններն էին և թէ նորա ոչ մի մ սր երկնքէն եկած էր, այլ բոլորն ալ շինուած էր վայրենի մարդիկներով:

Գտան թէ՛ Եհօվան ցեղ յյին Աստուած մ'էր, և իր նախնիքը բնակած էին Եփրատի, Տիգրիսի, Կանժի և Նայլի ափերը, և հետագօտած են անոնց անցեալը աւելի վայրենի ձևերու մէջ:

Գտան թէ՛ սուրբ գրքերը լեցուած էին ներշնչուած սխալներով և սուրբ անտեղութիւններով:

Բայց, կըսեն Քրիստոնեաները, մենք ունինք Հին Կտակարանը և Նորը:

Ու՞սկից է ձեր Հին Կտակարանը—Հրէաներէ՞ն:

Սյո՛:

Թոյլ տուէ՛ք որ պատմեմ ձեզ այդ մասին. Հրէաներու Բաբելոնէն դառնալէն յետոյ, Քրիստոսի թուականէն զրեթէ 400 տարի առաջ, Եզրաս ըսկսեց Աւետարանը շինել. ասոր հաշիւը կրնայ զրանուիլ Աւետարանին մէջ: Գիտենք թէ՛ Ծննդոց Գիրքը գրուած էր գերութենէն վերջ, որովհետև Հրէաները Բաբելոնցիներէն ստացան ստեղծագործութեան պատմութիւնը. Ադամի ու Եւայի, Եդեմական պարտէզի, օձի, կենաց ծառի և ջրհեղեղի, և անոնցմէ սովրեցան կիրակի օրը:

Բան մը չեւ կրնար գտնել այդ սուրբ աւուր նըկատմամբ Դատաւորաց, Յեսուի, Սամուէլի, Թագաւորաց, Մնացորդաց Գրքին մէջ. ոչ ինչ Յօբի, Սաղմոսաց, Եսթերի, Սաղմոսնի Երգոց կամ Ժողովողի, բացի այն գրքերէն որոնք Եզրաս գրեց, Բաբելոնի վերագարձէն վերջ:

Երբ Եզրաս աւարտեց ներշնչուած գիրքը, դրաւ

զայն Երուսաղէմայ տաճարին մէջ. այն զրուած էր ա-
նասուններու մորթերու վրայ և որչափ որ մենք գի-
տենք միայն մէկ հատ մը կար:

Ինչ եղաւ այս Աւետարանը:

Քրիստոսի թուականէն 70 տարի վերջ Տիտոս
Երուսաղէմ առաւ. տաճարը ջնջուած էր և Յովսէփոս-
սի խնդրանքով Սուրբ Աւետարանը զրկուած էր Վես-
փասեան կայսեր ի Հռովմ, յետայնու այս Սուրբ Աւե-
տարանը երբէք չէ լսուած, չէ տեսնուած, այսչափ
այդ մասին:

Յետոյ օրինակ մը նար, կամ աւելի լաւը, թարգ-
մանութիւն մը Աեփթուածինթ կոչուած:

Ի՞նչպէս շինուած էր այդ:

Կ'ըսու թէ՛ փթոլոմի Սոթեր և իր որդին փթո-
լոմի Ֆիլատէլֆոս ստացան հրէական աւետարանի
թարգմանութիւն մը: Այս թարգմանութիւնը շին-
ուած էր եօթանասուն անձերէ: Այն ատեն Հրէից ա-
ւետարանը չէր պարունակէր Դանիէլի ու ժողովո-
ղաց գիրքերը, այլ միայն քանի մը Սաղմոսներ և Ե-
սայիի մէկ մասը:

Ի՞նչ եղաւ այս Աեփթուածինթ կոչուած թարգ-
մանութիւնը:

Այրուեցաւ Պրուչումի գրատան մէջ Քրիստոսէ
77 տարի առաջ. յետոյ ուրիշ այսպէս կոչուած
թարգմանութիւն մը կար աւետարանի մէկ մասէն,
ծանօթացուած իբր Սամարացւոյն Հնգամատենի
Յուցակը, բայց այս արժէքաւոր նկատուած չէ:

Ունի՞նք իրական օրինակ մը Եզրասի գրածէն
և կամ Աեփթուածինթի: Ոչ ոք գիտէ:

Ի՞նչ է ամենաին աւետարանի գրուածքը որ

ունինք Երրայեցերէն:

Ամենահեն մագաղաթն որ ունինք Երրայեցերէն գրուած էր 10րդ դարուն: Ամենահին ենթազրուած օրինակն որ ունինք Յունարէն գրուած և շինուած էր 5րդ դարուն:

Եթէ Աւետարանը երկնային ներշնչում մէր, եթէ իրականապէս Աստուծոյ խօսքն էր, մենք ո՛ր և է ստուգուած օրինակ մը չ'ունինք, նախնականը կորսուած է և մենք մնացած ենք բնութեան խաւարին մէջ:

Անկարելի մեզ ապացուցանել թէ՛ մեր Աւետարանը շիտակ է: Մենք հաւասարակշիռ չ'ունինք: Աւետարանին մէջի գիրքերէն շատերը կը հակասին միմիանց. շատ մը գլուխներ անկատար կ'երևնան և տարբեր գլուխներու մասեր գրուած են նոյն բառերով, որոնք ցոյց կուտան թէ՛ երկուքն ալ մէկ հեղինակ եղած չ'են:

Երկրորդ Թագաւորաց 19րդ և 20րդ գլուխները ճիշտ նման են Եսայիի 37րդ և 38րդ գլուխներուն. այսպէս նաև Եսայիի 36րդ գլխի 2րդ համարը նրման է Երկրորդ Թագաւորաց 18րդ գլխի 2րդ համարին:

Արդ՝ բացարձակապէս յայտնի է թէ՛ Թագաւորաց և Մնացորդաց գրքերու հեղինակները չ'են կարող ճշդութեանէ մը ներշնչուած ըլլալ:

Գիրքերը չ'են համաձայնիր իրողութեանց կամ փիլիսոփայութեանց մէջ. անոնք իրարմէ կը տարբերին այնչափ որչափ զանոնք գրողները կը տարբերէին:

Ի՞նչ ըրած են աշխարհականները:

Անոնք հետազօտած են բնութեան երևոյթը: Անոնք հնարած են միջոցներ գործածելու աշխարհի զօ-

բութիւնները. հոսած ջրին ու շարժող օգին ծանրութիւնները. անոնք ջուրը շոգիի փոխած են, հնարած են մեքենաներ, անխոնջ վիթխարիները որք կը գործեն մարդոց համար: Անոնք շինած են կայծը լրաբեր և գերի. անոնք հնարած են շարժելի տպաւաններ և սովրեցուցած են մեզ տպելու արհեստն, որով մենք կարող եղանք պահել և փոխանցել աշխարհի մտաւորական հարստութիւնը: Անոնք մալուխ պարաններով կցեցին երկիրները. քաղաքները և գիւղաքաղաքները հեռագրով: Անոնք աշխարհը դերդաստան մը ըրին. գիւթիւնը անկախ ըրին հեռաւորութենէն. մեզի սովրեցուցին հագուստ հիւսել, տուներ շինել կերակուր ստանալ:

Անոնք ծածկեցին ծովերը երկաթեայ նաւերով, և երկիրն պողպատեայ գծերով. անոնք տունն մեզ բոլոր արհեստներու գործիքները, աշխատանաց պիտոյքները: Անոնք քանդակեցին արձաններ, նկարեցին պատկերներ, յափշտակեցին աշխարհը ձեւերով և գոյներով: Անոնք գտած են պատճառը և դարմանը բազում հիւանդութեանց, որք կ'ազգեն մարդուն մարմնին և մտքին: Անոնք տուած են մեզ երաժշտութեան գործիքները ու մեծ շարագրողները, և գործածողները փոխած են պարզ օգր եղանակների և ներդաշնակութեան, որք կը մոլեցնեն, կը բարձրացընեն և կը մաքրեն հոգին:

Անոնք փրկած են մեզ երկիւղի բանտերէն և յափշտակած են մեր հոգիները նախապաշարմանց զրդուելի, սողացող և թռչող գազաւների ժանիքներէն և ճիրանների: Անոնք տուած են մեզ խորհելու ազատութիւնը, և մեր խորհուրդները արտայայտելու

քաջութիւնն: Անոնք փոխած են երկչոտը, գերիա-
ցողը, ծնրադրողը, գետին տապալողը մարդու և կը-
նոջ. հագուեցուցած են զանոնք իրենց մաքերու մէջ
և ըրած են ճշմարտապէս ազատ: Անոնք ջնջած են
տեսիլքները, բանտարկած են հոգիներու գաւազան-
ները և այս աշխարհը տուած են մարդկանց զաւակ-
ներն: Անոնք գորս լուծտած են սրտէն իրկիւղի
դեւերը և մարած են գէօխրի բոցերը: Անոնք թրղ-
թատած են քանի քանի հատորներ և բացատրած են
քանի մը արձանագրութիւններ քարերի վրայ գրուած
մութ անցեալ ժամանակի անխոնջ ձեռքերով: Անոնք
պատմած են մեզ թէ՛ ինչեր եււած են հողմով և ա-
լիքներով, հրով և սառնամանիքով, կեանքով և մահ-
ուամբ, անդադար գործաւորները, անխոնջ գորու-
թիւնները աշխարհն: Անոնք ընդլայնած են գիտու-
թեան հորիզոն, փոխած են փայլփայցող բիծերը,
որ կը փայլին մեր վրայ, շրջող աշխարհների, և ըն-
ցուցած են ամեն տեղ անհամար արեգակներով: Ա-
նոնք գտած են իրերու յասկութիւնները և նիւթերու
բնութիւնները թէ՛ ի՛նչպէս լուծել, բաժնել և բա-
ղազրել զանոնք, և մեզ կարող ըրած են գործածել
օգտակարը և արտաքսել վնասակարը: Անոնք տուած
են մեզ թուազիտութիւն բարձր ձեւերով, որոնց մի-
ջոցաւ կը չափենք աստղաչիտական տարածութիւն-
ները, աստղերու հեռաւորութիւնները, երկնային
մարմիններու շարժմանց արագութիւն, իրենց խը-
տութիւնը և ծանրութիւնը, և սրտնցմով ծովային
ճամբորդները կը ճամբորդեն անհուն և անուղի ծո-
վերը: Անոնք տուած են մեզ մեր բոլոր ունեցած
գիտութիւնը, գրականութիւնը և արուեստը: Անոնք

կեանքը տպրելու արժանի ըրած են: Անոնք լեցուցած են աշխարհը դիւրութիւններով, մխիթարութիւններով և շապտութիւններով:

Այս ամենը կատարուած են աշխարհականներէ, անոնցմէ, որոնք չ'էին «կոչուած» կամ «մէկ դի դըրուած» կամ «Սուրբ Հոգւով լեցուած» կամ «առաքելական յաջորդութեան» ամենապզտիկ պահանջն անդամ չ'ունէին: Անոնք որ այս ամենը կատարեցին չ'էին «ներշնչուած»: Անոնք չ'ունիցան յայտնութիւն, ո՛չ ալ գերբնական օգնութիւն: Անոնք հագուած չէին սուրբ հագուստներով, և թագերը անոնց ճակատներուն վրայ չէին, մինչև անգամ ձեռնադրուած չէին: Անոնք գործածեցին իրենց զգացումները, դիտեցին և արձանագրեցին իրողութիւնները: Անոնք վստահեցան պատճառի: Անոնք ճշմարտութիւն փնտռողներ էին, դարձուցին իրենց աչքերը այս աշխարհի գործերուն, անոնք սուրբեր չէին, այլ զգայուն մարդիք էին. անոնք գործեցին իրենց համար, կնոջ, դաւակի և բոլոր մարդոց շահուն համար:

Այս մարդոց ենք պարտական, ինչ որ ենք, ինչ որ գիտենք, ինչ որ ունինք:

Անոնք քաղաքակրթութիւն ստեղծողներն էին, հիմնադիրներն ազատ նահանգների, փրկարարները ազատութեան, ջնջողները նախապաշարմանց, մեծ հարիւրապետները յառաջադիմութեան բանակին:

Որո՞ւ շնորհակալ պիտի ըլլանք:

Կանգնելով հոս՝ 19րդ դարու վերջերը, խորհըրդոց յազթանակներու մէջ — յազթանակները ճշմարտութեանց, հոս՝ մեծ հասարակապետութեան դրօշակի տակ, մարդկային պատմութենէն քիչ մը տեղեակ ըլլալով, հոս՝ այսօր, որ մասնաւորուած է շընորհակալութեան համար, ես խորհին յարգանօք շընորհակալութիւնս կը յայտնեմ բարի մարդոց, բարի կանանց անցելոյն: Շնորհակալ եմ բարի հայրերի և սիրող մայրերի վայրենի աւուրց: Շնորհակալ եմ հօրն՝ որ առաջին մեզմ խօսքերը խօսեցաւ, մօրն՝ որ առաջին անգամ ծիծաղեցաւ իր մանկան վրայ: Շնորհակալ եմ առաջին ճշմարիտ բարեկամին: Շընորհակալ եմ վայրենիներուն, որոնք որսացին որպէս զի իրենք և իրենց մանկիկները ապրին: Շնորհակալ եմ անոնց, որք մշակեցին հօգերը և փոփեցին անտառները ագարակների. անոնց՝ որք շինեցին բիրտ տուներ և հսկեցին իրենց երջանիկ զաւակաց զէմքերը վառարանի բոցերուն մօտ. անոնց՝ որք ընտանեցուցին ձիեր, գրաստներ և գառներ: Շնորհակալ եմ անոնց, որոնք հնարեցին անիւներ և ոստայնանկր գործարաններ և սովրեցուցին մեզ մանեկ և հիւսել: Շնորհակալ եմ անոնց, որք մշակմամբ փոխեցին վայրենի խոտերը ցօրենի և եգիպտացօրենի, փոխեցին լեզի իրերը պտուղի և անարժէք խոտերը ծաղիկների, որք ցանեցին մեր հոգիներու մէջ գեղ-

արուեստի սերմերը: Շնորհակալ եմ աղօտ լուսոյ բանաստեղծներին, աւանգուծիւններ պատմողներին, առասպելութիւններ շինողներին. ուրախութիւն և վիշտ. յոյս և սէր երգողներին: Շնորհակալ եմ արհեստաւորներին որք քանդակեցին քարերու մէջ և ձեռագործեցին մարդոց երեսները լուսով և ստուերով: Շնորհակալ եմ փիլիսոփաներին, խորհողներին, որք ուսուցին մեզ գործածել մեր մտքերը ճշմարտութեանց մեծ խուզարկումներու մէջ: Շնորհակալ եմ աստղագէտներուն, որք խուզարկեցին երկինքն, պատմեցին մեզ աստղերու գաղտնիքը և բարձրութեան փառքերը:

Շնորհակալ եմ երկրաբաններուն, որոնք գտան աշխարհի պատմութիւնը իր բրածոյ ձևերով, հին ժայռերու մէջ պահուած յիշատակարաններով, ալիքներու, սառնամանեաց և բոցերու գրած տողերովն. կենդանաբանին՝ որ փնտռեց մկանանց, ջիղերի և ոսկորներու մէջ բոլոր կենաց գաղտնիքը. քիմիագէտներուն՝ որք միացուցին բնութեան գործերը որպէս զի կարող ըլլան իր գիղարուեստը սսվրիւ բժշկին՝ որ դրած է գիտութեան ձեռքը վշտաց ճակատին վրայ, ձեռքն՝ որոյ մագնիսական մերձեցումն կը բժշկէ. վերաբուժներուն՝ որոնք յալթած են բնութեան անձը և ստիպած են շայն պահպանել կեանքերը, որք անլիկա աշխատած է ջնջել: Շնորհակալ եմ տնօնց որք գտած են գլորուտն ու եթերը, երկու հրեշտակները, որք կուտան իրենց սիրեցեալ նինջ: և կը փաթաթեն ուղեղները երազների փափուկ հագուստներով: Շնորհակալ եմ մեծ հնարողների, որոնք տուին մեզ շարժելի տիպեր և տպարաններ, որոնց միջոցաւ գրտնուած իրողութիւններ կ'անմահանան. մեքենաներ հը-

նարողների, մեծ նաւերի, երկաթուղիների, երկաթի
և պողպատի, փայտի և քարի մէջ գործողներէ: Շը-
նորհակալ եմ հնարողների և շինողների անհամար օգ-
տակար իրերն: Շնորհակալ եմ աշխատասէր մարդոց,
գորով սլի մայրերուն, օգտակար կանանց, անոնք են
մեր ցեղի օգհնութիւնները:

Գնչասեղ հնարողը հաղար անգամ աւելի օգտա-
կար եղաւ քան բոլոր պապերը և մեծաւորները, ե-
պիսկոպոսները և քահանաները, քան բոլոր կղերա-
կանները և եկեղեցականները, համոզողները և աստ-
ուածաբանները որ երբէք ապրած են:

Լուցկի հնարողը աւելի գործ ըրաւ մարդոց մը-
խիթարութեան և դիւրութեան համար քան բոլոր կը-
բօնք հիմնողները և դաւանութիւն շինողները, քան
բոլոր շար վանականները և անձնասէր սուրբերը:

Շնորհակալ եմ արց և կանանց որք արտայայ-
տած են իրենց անկեղծ խորհուրդները, որք՝ անկեղծ
եղած են իրենց անձին և պահպանած են իրենց հոգ-
ւոյն ճշմարտութիւնները:

Շնորհակալ եմ Յունաստանի և Հռովմի խորհող-
ներու Զէնօ և Նբիգիրոս, Սիսերօ և Լուգրաթոս: Շը-
նորհակալ եմ ամենաքաջն Պրունօի և Սբինոզաի ամե-
նազնիւն մարդոց: Շնորհակալ եմ Վոլթէրի, որուն
խորհուրդները բոցավառեցաւ մարդոց ուղեղներու մէջ,
բացաւ նախապաշարմանց յարկերի դուռները և ա-
զատութիւն տուաւ իր միլիոնաւոր ընկերներուն:

Վոլթէր, անուն մը՝ որ լոյս կը սփռէ. Վոլթէր,
աստղիկ մը՝ որ նախապաշարմանց մթութիւնը չէ կա-
րող մաքել: Շնորհակալ եմ մեծ բանաստեղծների ու
թաւրերգակների, Հոմերի, Այսոպոսի և մանաւանդ

Շէյքսբիրի: Ենորհակալ եմ Պրնսի, որ փոխեց սրտի
բարախումները երգերի, իր —Քնարերգական
Բոյեր—ուն համար: Քիթսին՝ իր —Յուսական
Սափոր—ին համար և Պայրօնի՝ իր —Շելօնի
Բանտարկելոյն— համար: Ենորհակալ եմ
մեծ վիպասաններուն, մեծ քանդակողներուն: Ենոր-
հակալ եմ անձանօթ մարդուն որն քանդակեց և
ձեւակերպեց —Վենուստի Միլօն—: Ենոր-
հակալ եմ մեծ նկարողներուն: Ենորհակալ եմ ամեն
անոնց, որք պաշտած են, հարստացուցած են և ազ-
նուացուցած են կեանքը, հերոսական և արուես-
տական իտէալները:

Ենորհակալ եմ դիւանագէտներուն որք պաշտ-
պանած են մարդոց իրաւունքները: Ենորհակալ եմ
(*) ֆէյնի, որուն ազնուութիւնը ցանեց անկախու-
թեան սերմերը 76ի սրտին մէջ: Ենորհակալ եմ (*) ձէ-
ֆրանի, որոյ ազդու խոսքերն ազատութեան համար
չըջագայած է երկրագունտը: Ենորհակալ եմ Հասարա-
կապետութիւնը հիմնողներու, պաշտպանողներու և
փրկողներու: Ենորհակալ եմ Երիքսնի, ամենամեծ

(*) ֆէյն Անգղիացի մէր որ 1776ին նշանաւոր
տետրակ մը հրատարակեց Common Sense անուամբ.
բացատրելով Ամերիկացւոց անկախութիւնն հաշալելու
անհրաժեշտ կարեւորութիւնը, տետրակը մեծ քնդու-
նելութիւն գտաւ քան զի բոլորի կարծեաց համաձայն
գրուած էր. թէև Ամերիկացիները կռուիլ սկսած էին
1775ին, բայց ոչ անկախութիւն ձեռք բերելու հա-
մար, այլ իբր Անգլիական քաղաքացիներ իրենց իրա-
ւունքը պաշտպանելու համար: Ման. Թարգ.

(*) ձէֆրանն գծեց Ամերիկացւոց անկախութեան
յայտարարութիւնը 1776ին Ման. Թարգ.

մեքենայէ տը իր դարուն: Ծնորհակալ եմ (*) Լինքզլնի իր հրովարտակին համար (* Կրէնթի՝ իր յալթանակների համար եւ անհուն խումբերի որք կռուեցան իրաւունքի համար, մարգոց ազատութեան համար. շնորհակալ եմ անոնց բոլորին, կենդանւոյն եւ մեռեալին: Ծնորհակալ եմ մեծ գիտնականներուն որ հասած են զիտութեան մինչեւ հիմքը, որք հիմնուած են իրողութեանց վրայ. մեծ գիտնականները, որոնց ներկայութեամբ ատուածաբանները յիմար եւ շար կերեւնան:

Գիտնականները երբէք չի շարշարեցին, չի բանտարկեցին իրենց ընկերակիցները. անոնք շլթաներ չի դարբնեցին, բանտեր չը շինեցին, կախաղաններ չի կառուցին, մարմիններ չի պատուեցին տաք ճաղերով, յօգեր չի կտրելին տանջանքներու վրայ, ոսկորներ չի ճղմեցին երկաթէ օտիցներու մէջ, աչքեր չի մարեցին, լեզուներ չի կտրեցին եւ խուրձեր չի վառեցին: Անոնք չի կեղծեցին ներշնչուած ըլլալ, չի պահանջեցին մարգարէներ եւ սուրբեր ըլլալ: Անոնք էին գիտուն եւ ճշմարիտ մարդիք: Անոնք չի կոչեին զօրութեան կամ երկիւլի: Անոնք չի նկատեցին մարդիք իբր գերի, կառավարուելու շարշարանօք, մարակով եւ շղթայով, ոչ ալ իբր տղաք

(*) Լինքզլն Ամերիկայի գերիներուն(սեւերուն) ազատարարն էր. իւր նախագահութեան օրով եւ օգնութեամբ, միայն իր 1863ի հրովարտակով երէք միլիոն սեւ գերիներ ազատութիւն ստացան, իբր մարգ ճանչցուեցան եւ մարգու իրաւունքներ վայելեցին: Մ.թ

(*) Կրէնթ մեծ գօրաւար մէր գերիներու ազատութեան պատերազմին մէջ 1865ին, յետոյ նախագահ եղաւ: Ծան, Թարգ.

խարուած ըլլալու ցնորքներով, օրօրուած հեթանոսական դաւանանքի օրորանին մէջ եւ մեղմուած սուտ երգերով: Անոնք չը վերաւորեցին, այլ բժշկեցին. անոնք չսպաննեցին այլ կեանք երկարեցին. անոնք չգերիացուցին, այլ կտորեցին շղթաները եւ մարդիք ազատ ըրին: Անոնք ցանեցին գիտութեան սերմերը եւ միլիոնաւորներ քաղած են, կը քաղեն եւ պիտի քաղեն ուրախութեան հունձքը:

Շնորհակալ եմ Լամարքի եւ Տարուիինի. Տարուինը, որ յեղափոխեց մտաւորական աշխարհը:

Շնորհակալ եմ հերոսներուն — նախապաշարում եւ վախ կաշկանդողներուն, վայրենի աստուածները գահավէժողներուն, ատելութեան յաւիտենական Էրբակը մարողներուն. հերոսները՝ շղթաներ կտարօղները, ազատ նահանգ հիմնողները, արդար օրէնք չիտողները, հերոսները՝ որք կռուեցան եւ ընկան անհամար դաշտերու վրայ. հերոսներ՝ որոնց բանտերը տաճարներ եղան. հերոսներ՝ որոնց արիւնը սըրբացուցին կախաղանները. — հերոսները՝ պատճառի առաքեալները, ճշմարտութեան աշակերտները, ազատութեան զինուորները, հերոսները՝ որոնք բարձրացուցին սուրբ ջահը եւ զաշխարհս լուսաւորեցին:

Բոլոր սրտովս շնորհակալ եմ անոնց բոլորին:

ՎԵՐՋ

ՄՈՌՅՈՒԱԾ

Տես էջ 8, տող 29:

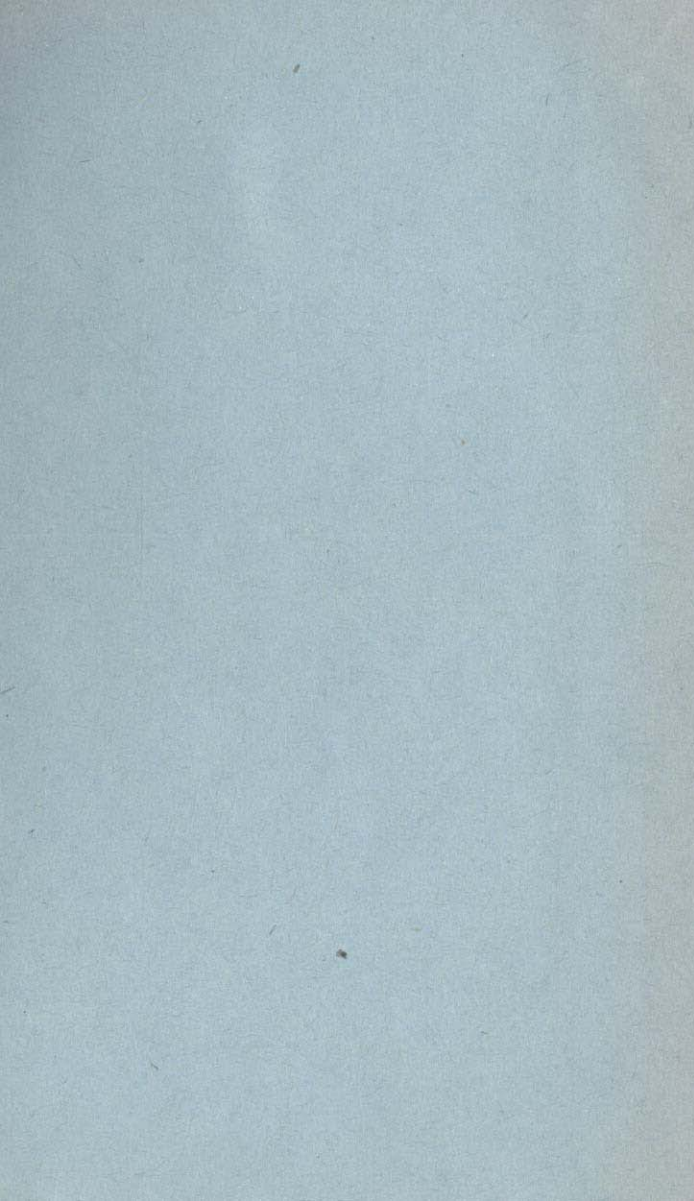
(*) Արաքէն Լիտէական իշխանուհի մէր որ մամուկի մը փոխուեցաւ, Մնէրվայի՝ իմաստութեան աստուածուհոյն ոտայնանկութեան հետ մրցելու համար: Ծան. Թարգ.

էջ 31, տող 16. դեւերի բառէն վերջ պէտք է կարդալ՝ ճարտարագետը երկնի և դժօխքի,

ՈՒՇԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Կը ցաւինք որ գրաշարի անվորժ լինելուն պատճառաւ ունեցած ենք սովորականէն աւելի վրիպակներ, որոնցմէ միայն անոնք կուզղենք հոս, որոնք բառին նշանակութիւնը կը փոխեն կամ բոլորովին անհասկանալի կը թողուն:

Էջ:	Տող.	Սխալ.	Ճիտակ.
3	6	translats	translate
«	7	armeuian	armenian
«	8	Thankiug	Thanking
«	11	INGERSOL	INGERSOLL
6	20	հետևողութեամբ	հետևողութիւնն
9	5	արձականքէն	արձագանդէն
10	41	Այո կենաց	Այս կենաց
«	15	պատրասուիլ	պատրաստուիլ
«	19	աէտք	պէտք
«	29	արհեստի	արհեստի
12	16	վայելելոս	վայելելու
14	28	աւելցուցին	աւելցուցի՞ն
15	6	հնոցի բոցերուն	հնոցի բոցերուն
«	7	զտերու	զտելու
22	20	խելագարներու	խելագարներու
23	16	գիտէին	գիտէին
«	19	արձրև	անձրև
24	28	մնդ	մեզ

U. 2.

N° 3584